

Quarterly Scientific Journal of Strategic Management Thought (Management Thought),
Research Article, Vol. 18, No. 3 (Serial 41) Autumn 2024

Designing an Ideology-Based Strategy Model for Strengthening Economic Interactions between the Islamic Republic of Iran and the Axis of Resistance

Mohamad Reza Mahdavi Hazaveh *

Received: 04/05/2025

Mohammad Javadi **

Accepted: 29/07/2025

Nader Jafari Haftkhani ***

Mohamad Yousof Hoseini Balam ****

Abstract

This study designs a strategic model for strengthening Iran's economic interactions within the Axis of Resistance, centered on leveraging ideological competitive advantage against global hegemony. It emphasizes the economic dimension's vital role in supporting the Resistance's military, political, and cultural efforts, identifying resistance ideology as the core competitive strength. Using qualitative content analysis within an interpretive paradigm, data was gathered via semi-structured interviews with 20 academic and executive experts in economics, political science, foreign policy, and Resistance affairs. The resulting model comprises four main elements: Antecedents (national, transnational, implicit requirements); Contexts, including Drivers (structural-geopolitical, political-ideological, economic-technological, transformation factors) and Barriers (transnational threats, environmental challenges, domestic weaknesses); Content (foundational values, strategic principles, ideological requisites, operational capabilities, key discourse); and Outcomes (economic achievements, enhanced political-security power, cultural-civilizational development, strategic autonomy). This framework aims to provide a conceptual and policy-oriented foundation for redesigning Iran's economic diplomacy strategy within the Axis, enabling purposeful utilization of its ideological capacity for cooperation.

Keywords

Strategic Model; Social Competitive Advantage; Ideology; Axis of Resistance; International Relations.

* PhD student in Business Management, Faculty of Islamic Studies and Management, Imam Sadeq University, Tehran. (Corresponding author).

m.mahdavi.h@isu.ac.ir

0009-0007-6991-052X

** Assistant Professor, Department of Business Management, Faculty of Islamic Studies and Management, Imam Sadeq University, Tehran.

m.javadi@isu.ac.ir

0000-0002-5474-0069

*** Associate Professor, Department of Business Management, Faculty of Islamic Studies and Management, Imam Sadeq University, Tehran.

jafari@isu.ac.ir

0000-0002-8386-4589

**** Master student, Department of Business Management, Faculty of Islamic Studies and Management, Imam Sadeq University, Tehran.

mj.hosseini@isu.ac.ir

0009-0008-0784-5125

طراحی الگوی راهبرد ایدئولوژی محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت

محمد رضامهدوی هزاوه *

محمد جوادی **

نادر جعفری هفتخوانی ***

محمد یوسف حسینی بالام ***

چکیده

پژوهش حاضر با هدف طراحی الگویی راهبردی جهت تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت، مبتنی بر مزیت رقابتی ایدئولوژیک انجام شده است. این پژوهش با تأکید بر نقش کلیدی بازوی اقتصادی در تکمیل و پشتیبانی از ابعاد نظامی، سیاسی و فرهنگی، ایدئولوژی مقاومت را اصلی‌ترین منبع مزیت رقابتی در برابر نظام سلطه معرفی می‌کند و در پی آن است تا با ارائه مدلی مفهومی-کاربردی، زمینه‌ی بهره‌برداری هدفمند از این ظرفیت را در سطح تعاملات اقتصادی محور مقاومت فراهم آورد. این مطالعه با استفاده از راهبرد پژوهش تحلیل محتوای کیفی و در چارچوب پارادایم تفسیرگرایانه صورت گرفته و داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۲۰ نفر از نخبگان علمی و اجرایی در حوزه‌های اقتصاد، علوم سیاسی، سیاست خارجی و محور مقاومت گردآوری شده است. یافته‌های پژوهش در قالب الگویی متشکل از چهار طبقه اصلی و نوزده طبقه فرعی تنظیم شده‌اند؛ پیشایندها شامل الزامات ملی، فراملی و ضمنی، زمینه‌ها در دو دسته‌ی پیشران شامل عوامل ساختاری-ژئوپلیتیکی، سیاسی-ایدئولوژیک، اقتصادی-فناورانه و تحول محور و مانع شامل تهدیدات فراملی، چالش‌های محیطی و ضعف‌های داخلی، محتوا شامل ارزش‌های بنیادین، اصول راهبردی، مقتضیات ایدئولوژیک، قابلیت‌های عملیاتی و گفتمان کلیدی و پسایندها شامل دستاوردهای اقتصادی، ارتقای قدرت سیاسی-امنیتی، توسعه فرهنگی-تمدنی و استقلال راهبردی هستند. این الگو می‌تواند به‌عنوان چارچوبی مفهومی و سیاست‌پذیر، مبنای بازطراحی راهبرد دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت قرار گیرد.

واژگان کلیدی

الگوی راهبردی؛ مزیت رقابتی اجتماعی؛ ایدئولوژی؛ محور مقاومت؛ روابط بین‌الملل.

* دانشجوی دکتری مدیریت بازرگانی، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران. ایران. (نویسنده مسئول)

m.mahdavi.h@isu.ac.ir

** استادیار گروه مدیریت کسب‌وکار، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران. ایران.

m.javadi@isu.ac.ir

*** دانشیار گروه مدیریت کسب‌وکار، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران. ایران.

jafari@isu.ac.ir

*** دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه مدیریت کسب‌وکار، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران. ایران.

mj.hosseini@isu.ac.ir

مقدمه

در شرایط جهان نوین که با تحولات فزاینده در حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی، صنعتی، سیاسی و فناوری همراه است، اهمیت هوشمندی رقابتی به معنای تشخیص روندهای آتی و الگوهای رفتاری، بیش از پیش نمایان می‌شود (آرام‌سرشت، باقرزاده، مهرآرا و طبری، ۱۳۹۹، ص. ۸). یکی از اصلی‌ترین اهداف تشکیل جمهوری اسلامی ایران، حفظ منافع ملی است که از طریق ایدئولوژی به مثابه تعبیری از هویت ملی، دنبال می‌شود. لذا نه تنها تصور تقابل ایدئولوژی انقلاب اسلامی با منافع ملی، ناصواب است (آیت‌الله‌خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۴/۳۰)، بلکه شاید بتوان ایدئولوژی را در عصر حاضر، مهم‌ترین مزیت رقابتی یک جامعه در نظر گرفت؛ چرا که توانایی یک ملت برای رقابت مؤثر در اقتصاد جهانی تا حد زیادی به ایدئولوژی غالب آن بستگی دارد (Lodge, 2009, p. 1). جهت همسوسازی مزیت رقابتی با مسائل معاصر، لزوم انجام پژوهش‌های جدید درباره‌ی زمینه‌سازی قابلیت‌های پویا در روابط سیاسی و بین‌المللی در حال ظهور احساس می‌شود (Nayak, Bhattacharyya & Krishnamoorthy, 2022, p. 14). از سوی دیگر بخش مهمی از منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در بخش خارجی با ایجاد ائتلاف و اتحاد با جبهه‌ی مقاومت گره خورده و محور مقاومت همواره به عنوان بخشی از واقعیت راهبردی جمهوری اسلامی ایران تلقی می‌شود (متقی، ۱۳۹۷).

ایدئولوژی به‌عنوان یک مفهوم مهم و پیچیده در علوم اجتماعی که به‌طور کلی نشان‌دهنده‌ی ایده‌های سیاسی و اجتماعی است، به‌طور خاص در پژوهش‌های علم مدیریت، برای نشان دادن چگونگی تأثیر ایده‌ها بر سازمان‌ها و کسب‌وکارها استفاده می‌شود (Seeck, Sturdy, Boncori & Fougère, 2020, p. 1). همچنین بالزاک و بارنیر-خاوام^۱ (۲۰۲۱) باور دارند که ایدئولوژی اهداف و مسیر پیش‌روی کلان‌راهبردهای کشورها را تعیین می‌کند. از طرفی پس از گذشت سال‌ها، علاقه‌ی پژوهشگران به مفهوم ایدئولوژی در محافل علمی مجدداً احیا شده و این مفهوم که از سال ۱۷۹۶ تاکنون سفری پرفراز و نشیب را طی کرده، اخیراً به‌عنوان ابزار تحلیلی قدرتمندی که می‌تواند در مطالعات مدیریت و سازمان، مورد بهره‌برداری قرار گیرد، معرفی می‌شود (Kouvaras, 2021, p. 1). با توجه به بُعد ایدئولوژیک محور مقاومت در کنار اصل

یکصد و پنجاه و چهارم «قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران^۲»، مبنی بر اینکه «جمهوری اسلامی ایران سعادت انسان در کل جامعه بشری را آرمان خود می‌داند و استقلال و آزادی و حکومت حق و عدل را حق همه‌ی مردم جهان می‌شناسد. بنابراین، در عین خودداری کامل از هرگونه دخالت در امور داخلی ملت‌های دیگر، از مبارزه‌ی حق‌طلبانه‌ی مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان حمایت می‌کند (فتوحی و کوهی - اصفهانی، ۱۳۹۷، ص. ۵۳)» و در نظر گرفتن این سخن از معمار کبیر انقلاب اسلامی ایران که فرمود: «ما این واقعیت و حقیقت را در سیاست خارجی و بین‌الملل اسلامی مان بارها اعلام نموده‌ایم که در صدد گسترش نفوذ اسلام در جهان و کم کردن سلطه‌ی جهانخواران بوده و هستیم (آیت‌الله خمینی، ۱۳۹۲، ص. ۵۶)»، در پژوهش حاضر محور مقاومت به یک جغرافیای خاص محدود نشده بلکه این محور تمامی جنبش‌ها و نهضت‌های آزادی‌بخش متأثر از ایدئولوژی مقاومت را در سرتاسر گیتی در بر می‌گیرد.

به منظور تقویت نقش الهام‌بخش و گسترش تعاملات بین‌المللی در «سند چشم‌انداز توسعه‌ی بلندمدت جمهوری اسلامی ایران^۳» لازم است جایگاه جمهوری اسلامی ایران در نظم نوین جهانی بازخوانی شود؛ بر اساس منویات رهبر حکیم انقلاب در بیانیه‌ی گام دوم انقلاب اسلامی، جهان امروز تحولات شگرفی را شامل تحرک جدید نهضت‌بیداری اسلامی بر اساس ایدئولوژی مقاومت در برابر سلطه‌ی آمریکا و صهیونیسم، شکست سیاست‌های آمریکا در منطقه‌ی غرب آسیا و زمین‌گیر شدن همکارانش در منطقه، گسترش حضور قدرتمندانه‌ی جمهوری اسلامی در غرب آسیا و بازتاب وسیع آن در سراسر جهان شاهد است (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۷، ص. ۱۲).

در کنار فرصت‌های سیاسی و اجتماعی حاصل از تقابل جمهوری اسلامی ایران با نظام سلطه، نباید از ظرفیت‌های این تقابل در راستای توانمندسازی محور مقاومت، به‌ویژه در بُعد مغفول آن یعنی اقتصاد، غافل شد. امروزه با توجه به معنای ایجابی مقاومت از نگاه نظریه‌پردازان این جریان، اهمیت و ضرورت تقویت بازوهای نظامی، فرهنگی و اجتماعی در متحدان محور مقاومت در برابر رقبا بر کسی پوشیده نیست (افتخاری، ۱۳۹۹، ص. ۸۱). اما در شرایط کنونی، تقویت بازوی اقتصادی محور مقاومت به منزله‌ی قوای محرکه‌ی این حرکت در فضای رقابت جهانی با تکیه بر مزیت‌های رقابتی بالقوه‌ی

بازیگران این جریان، ضرورتی دو چندان دارد. در واقع به تعبیر مقام معظم رهبری، «اقتصاد یک نقطه‌ی کلیدی تعیین‌کننده است» که در صورت قوت، عامل مهم سلطه‌ناپذیری و نفوذناپذیری و در صورت ضعف، زمینه‌ساز نفوذ، سلطه و دخالت دشمنان خواهد بود (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۷، ص. ۱۰). بنابراین، تقویت اقتصاد اعضای مقاومت از طریق گسترش تعاملات اقتصادی درون این محور، جهت حفظ انسجام درونی آن امری ضروری است؛ چراکه با عنایت به فرموده‌ی خداوند متعال در قرآن کریم: «وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ۗ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ»^۱، باید توجه داشت که «قوت» ابعاد وسیعی را دربر می‌گیرد؛ در وهله‌ی اول قوت نظامی به ذهن خطور می‌کند، اما نمی‌توان از اهمیت حیاتی «قوت اقتصادی» در جنگ نوین حق و باطل غافل شد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۹).

از آنجاکه ایده‌ی محور مقاومت، جنبشی فراملی با زیربنای محکم ایدئولوژیک است، به‌طور طبیعی به گسترش حوزه‌ی سیاسی خود منجر می‌شود (ترابی‌فرد، ۱۳۹۹). در همین راستا، آلسینا و اسپولائوره^۲ (۱۹۹۷) تأکید دارند که گسترش حوزه‌های سیاسی در بلندمدت موجب محو شدن مرزهای اقتصادی و افزایش بهره‌وری تجاری می‌شود. پژوهش حاضر با در نظر گرفتن این مسأله به‌عنوان پیشرانی برای تقویت تعاملات اقتصادی با کشورها و ملت‌های متحد، با تکیه بر نظریه‌ی «ایدئولوژی و رقابت‌پذیری ملی»^۳ (Lodge, 2009, p. 1) ایدئولوژی جمهوری اسلامی ایران را به‌عنوان مهم‌ترین منبع اجتماعی مزیت رقابتی این کشور در سطح ملی، جهت بهبود و تقویت تعاملات اقتصادی ایران در این بازار و ایفای نقش رهبری اقتصادی به‌عنوان مکملی برای نقش رهبری سیاسی و اجتماعی جمهوری اسلامی در محور مقاومت معرفی می‌نماید که استراتژی ایدئولوژی محور این کشور را شکل می‌دهد.

بر این اساس، سؤال اصلی تحقیق «چیستی الگوی راهبرد ایدئولوژی محور برای تقویت تعاملات اقتصادی ایران در محور مقاومت» است و در پی آن، پرسش‌های فرعی به شناسایی پیشایندها، زمینه‌ها، محتوا و پسایندهای این راهبرد اختصاص دارد. هدف نهایی نیز طراحی این الگو بر مبنای چهار بُعد یادشده است.

۱. ادبیات پژوهش

این مطالعه مبتنی بر چندین نظریه‌ی کلیدی بنا شده است که پایه‌ای برای درک چگونگی بهره‌برداری از ایدئولوژی به‌عنوان یک مزیت رقابتی ملی در اقتصادهای محور مقاومت فراهم می‌کند؛ در زمینه‌ی راهبرد ایدئولوژی محور، بر نظریه‌ی مزیت رقابتی^۷ راهبردی در بُعد کلان آن یعنی مزیت رقابتی ملت‌ها^۸ و توجه به عواملی که به یک کشور اجازه می‌دهند در بازارهای جهانی نسبت به رقبا به جایگاه برتری دست پیدا کند (Porter, 1990, pp. 1-2)، دیدگاه مبتنی بر منابع^۹ و توجه به اهمیت منابع و قابلیت‌های منحصر به فرد در دستیابی به مزیت رقابتی پایدار تکیه دارد (Barney, 1991, pp. 1-2). همچنین از نقش بسیار مهم عوامل اجتماعی و محیطی در شکل‌گیری مزیت رقابتی در اقتصاد نوین نیز غافل نبوده (Porter & Kramer, 2019, p. 8) و ایدئولوژی جمهوری اسلامی ایران را به‌عنوان یک نیروی وحدت‌بخش که انسجام اجتماعی و اقدام جمعی به سوی اهداف مشترک را ترویج می‌دهد (Umam, 2019, p. 6)، در نظر می‌گیرد؛ زیرا واقعیت آن است که «تأکید بر عدالت و مقاومت در برابر ظلم، به شکل گسترده‌ای با ارزش‌های انسانی همخوانی دارد و آن را به یک انگیزه‌ی قدرتمند برای جذب و بسیج حمایت‌های داخلی و بین‌المللی تبدیل می‌کند» (Glombitza, 2022, pp. 9-10). ساماندهی این حمایت‌ها در قالب تعاملات اقتصادی، تقویت تاب‌آوری اقتصادی^{۱۰} محور مقاومت به معنای افزایش استقامت و بازیابی در برابر تکانه‌های اقتصادی را برای اعضای این محور به ارمغان می‌آورد (Montrimas, Bruneckienė, Navickas & Martinkienė, 2024, p. 2).

۱-۱. مزیت رقابتی

مزیت رقابتی به‌عنوان جوهره‌ی مدیریت راهبردی، بیانگر توانایی سازمان‌ها یا کشورها در دستیابی به عملکردی برتر در یک محیط رقابتی است؛ به‌گونه‌ای که رقبا به‌سادگی قادر به تقلید از آن نباشند (Barney, 1991, p. 3). بدین ترتیب، همواره میان راهبرد و مزیت رقابتی همبستگی متقابلی وجود دارد (Sutrisno, Almaududi Ausat, Suherlan, & Rijal, 2024, p. 3). اندیشمندان از زوایای گوناگونی به تحلیل این مفهوم پرداخته‌اند. چمبرلین^{۱۱} (۱۹۳۵) با معرفی مفهوم رقابت انحصاری، چگونگی ایجاد مزیت رقابتی از طریق تمایز محصولات را مورد بررسی قرار داد. آلدرسون^{۱۲} (۱۹۶۵) با طرح مفهوم

«مزیت تفاضلی»، بر اهمیت تمایز محصولات در کسب مزیت رقابتی تأکید کرد و برای نخستین بار، پورتر^{۱۳} (۱۹۸۵) مزیت رقابتی را به عنوان توانایی یک شرکت در ایجاد ارزش بیشتر برای مشتریان نسبت به هزینه‌های تولید آن تعریف و راهبردهای رقابتی را به عنوان ابزارهایی برای دستیابی به این هدف معرفی نمود.

ورنرفلت^{۱۴} (۱۹۸۴) نیز از دیدگاه منابع به تحلیل سازمان‌ها پرداخت و پایه‌گذار دیدگاه مبتنی بر منابع شد که بر اهمیت مدیریت مؤثر منابع داخلی سازمان‌ها در کسب برتری تأکید دارد. بارنی^{۱۵} (۱۹۹۵) نشان داد که تمرکز بر نقاط قوت داخلی و کاهش ضعف‌ها احتمال دستیابی به مزیت رقابتی را دوچندان می‌کند. همچنین، هانت و مورگان^{۱۶} (۱۹۹۵) نظریه‌های مزیت رقابتی را با نظریه‌ی نئوکلاسیک رقابت مقایسه کردند و به نقش منابع در ایجاد مزیت رقابتی پرداختند. برخی دیگر از صاحب‌نظران نیز تأثیر عواملی فراتر از منابع مشهود سازمانی بر ایجاد جایگاه برتر رقابتی را مورد توجه قرار دادند. بارنی و هسن^{۱۷} (۱۹۹۴) با این رویکرد، به تحلیل نقش اعتماد به عنوان منبع مزیت رقابتی پرداختند و شرایطی که اعتماد می‌تواند به مزیت رقابتی تبدیل شود را بررسی کردند. همچنین ماتا، فوئرس و بارنی^{۱۸} (۱۹۹۵) به نقش روندهای فناوری اطلاعات در بهبود عملکرد سازمان‌ها و کسب مزیت رقابتی پرداختند. مک‌گراث، تسای، ونکاتارامن و مک‌میلان^{۱۹} (۱۹۹۶) بر اهمیت درک علی و مهارت‌های نوآوری در ایجاد مزیت رقابتی تأکید کردند. رویکردهای نوین‌تر نیز به تأثیر رفتارهای انسانی و روانشناسی بر مزیت رقابتی پرداخته و نشان می‌دهند که اقتصاد رفتاری، تحلیل جدیدی از این مفهوم ارائه می‌کند (Eskandarinia, 2021, p. 1). بر همین اساس، نایاک و همکاران^{۲۰} (۲۰۲۲) سیر تطور مفهومی مزیت رقابتی را در پنج نسل خلاصه نموده‌اند.

شکل (۱): سیر تطور مفهومی مزیت رقابتی در قالب نسل‌های پنج‌گانه

منبع: (Nayak, Bhattacharyya & Krishnamoorthy, 2022, pp. 8-13)

از طرفی در سطح ملی، مزیت رقابتی ملی به عواملی اشاره دارد که یک کشور را قادر می‌سازد تا در بازار جهانی از دیگران پیشی بگیرد. این مزیت‌ها می‌توانند شامل منابع طبیعی، عوامل جغرافیایی، نیروی کار ماهر، نوآوری، زیرساخت‌های پیشرفته و حتی شامل سیاست‌های اقتصادی مطلوب باشند (Albekova, 2023, p. 3). به گفته‌ی پورتر (۱۹۹۰) به‌عنوان بنیان‌گذار این نحله‌ی مطالعاتی، در دنیای رقابت فزاینده‌ی جهانی که کشورها اهمیت بیشتری نسبت به کسب‌وکارها پیدا کرده‌اند، شکوفایی ملی (در عرصه‌ی اقتصاد بین‌المللی) موروثی نیست، بلکه ایجاد شدنی یا به تعبیری اکتسابی است. او موضوعاتی اجتماعی نظیر ارزش‌های ملی، فرهنگ، ساختارهای اقتصادی، نهادها و تاریخچه‌های ملت‌ها را از جمله عوامل ایجاد کننده‌ی مزیت رقابتی در سطح ملی برمی‌شمارد. در چنین شرایطی، ظهور اشکال مختلف اقتصاد سیاسی و تنوع فرهنگی مرتبط نیز شکل جدیدی از مزیت رقابتی را می‌طلبد که مزیت‌های سازمان‌ها را با سیاست‌های کشور خود همگام ساخته و راهبردهای کلان ملی را دنبال کند (Teece, 2020, p. 9). لاج ۲۱ (۲۰۰۹) نیز معتقد است هماهنگی نهادهایی مانند دولت و کسب‌وکارها با ایدئولوژی‌های ملی به دستیابی به مزیت رقابتی پایدار کمک می‌کند.

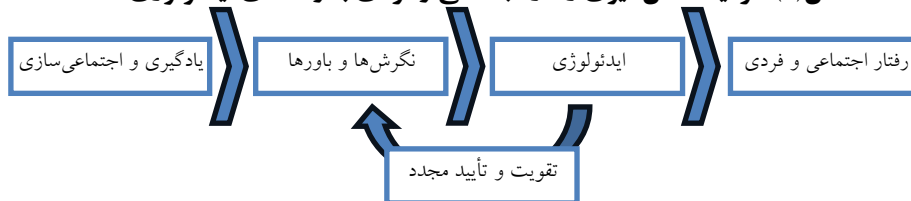
۲-۱. ایدئولوژی

مفهوم ایدئولوژی از دهه‌ی ۱۷۹۰ تاکنون تحولات شگرفی را تجربه کرده است. این روند با نظریه‌ی «پایان ایدئولوژی»^{۲۲} دانیل بل^{۲۳} متأثر از اتمام جنگ جهانی دوم در دهه‌ی ۱۹۶۰ به‌نظر به پایان رسید، اما در سال ۲۰۰۶ با نظریه‌ی «پایانی بر پایان ایدئولوژی»^{۲۴} توسط جان‌تی جاست^{۲۵}، مجدداً مطرح شد. بر اساس این نظریه، ایدئولوژی همچنان به‌عنوان یک عنصر اجتماعی و ضمنی در مناسبات سیاسی و اجتماعی تأثیرگذار است. اگرچه مردم در عصر جدید از نظر تنوری نسبت به ایدئولوژی‌ها آگاهی ندارند، اما رفتارهایشان به‌طور غیرمستقیم تحت تأثیر نگرش‌های ایدئولوژیک قرار دارد. رفته رفته این مفهوم مجدداً به‌عنوان یک ابزار تحلیلی قدرتمند به عرصه‌ی مطالعات علوم اجتماعی راه یافت و مطالعات رشته‌ی مدیریت نیز در این میان از قافله عقب نمانده و به ویژه در سال‌های اخیر مفهوم ایدئولوژی را مورد توجه ویژه‌ای قرار داده‌اند؛ چراکه تمامی نظریه‌های علوم اجتماعی آراسته به ارزش‌ها هستند و امکان ندارد نظریه‌ای در علوم اجتماعی، عاری و

خالی از ارزش باشد (زیباکلام، ۱۳۸۰، صص. ۷-۹). بنابراین، ایدئولوژی به‌عنوان بُعدی کلیدی از پارادایم زیربنایی نظریه‌ها و نتایج تحقیق در نظر گرفته می‌شود (Alvesson, 1991, p. 1).

هر ایدئولوژی برخواسته از زیربنایی فکری تحت عنوان جهان‌بینی است که نگرش انسان به هستی را تعیین می‌کند. نتیجه‌ی ایدئولوژی نیز شکل‌گیری ارزش‌ها و هنجارهای مطابق با آن و جهان‌بینی زیربنایی آن است (مطهری، ۱۳۷۹، ص. ۹۷). بنابراین، ایدئولوژی به‌عنوان مجموعه‌ای منسجم از مفروضات و هنجارها تعریف می‌شود (Alvesson, 1991, p. 3) که از طریق فرآیندهای یادگیری و اجتماعی‌سازی منتقل می‌شود. این فرآیند نه تنها رفتار فردی و اجتماعی را هدایت می‌کند بلکه به تقویت و تأیید نگرش‌ها و باورهای موجود نیز منجر می‌شود (مطهری، ۱۳۷۹، ص. ۹۷؛ Dumoulin, 2021, p. 4). شکل شماره (۲)، این فرآیند را به تصویر می‌کشد.

شکل (۲): فرآیند شکل‌گیری رفتار اجتماعی و فردی به واسطه‌ی ایدئولوژی

منبع: (Dumoulin, 2021, p. 4)

۳-۱. محور مقاومت

عنصر مقاومت از بدو خلقت در وجود نوع بشر نهادینه شده و در تاریخ ملت‌ها به‌عنوان یک ارزش زیربنایی شناخته می‌شود که جایگاه و اعتبار اقوام و تمدن‌ها را ارزش‌گذاری می‌کند (افتخاری، ۱۳۹۹، ص. ۵). محور مقاومت از دو منظر ایدئولوژیک و ژئوپلیتیک قابل تعریف است؛ از نظر ژئوپلیتیک، محور مقاومت به‌عنوان استراتژی تعریف‌شده توسط جمهوری اسلامی ایران، به مجموعه‌ای از کشورها و گروه‌هایی اشاره دارد که با هدف مشترک مقابله با نفوذ غرب، به ویژه ایالات متحده و متحدانش، در منطقه‌ی غرب آسیا همکاری می‌کنند که از طریق حمایت از گروه‌های مسلح غیردولتی، تحکیم روابط سیاسی و ایجاد کریدورهای ژئوپلیتیکی به دنبال تحکیم نفوذ ایران در منطقه است؛ این محور نه تنها به دنبال مقابله با تهدیدات خارجی است بلکه هدف آن تقویت موقعیت راهبردی

ایران و ایجاد یکپارچگی جغرافیایی در غرب آسیا، با دسترسی به دریای مدیترانه و ایجاد نزدیکی به مرزهای رژیم صهیونیستی خواهد بود (Azandehi, Zandi, Yazdanpanah, Dero, 2023, pp. 3-4). از نظر ایدئولوژیک، این محور حول ایدئولوژی مخالفت با سازش و تسلیم شدن مقابل امپریالیسم غربی با سردمداری ایالات متحده و شریک استراتژیک آن در منطقه غرب آسیا یعنی رژیم صهیونیستی، ایجاد شده است (Aoudé, 2022, p. 9). پس به شکل خلاصه، محور مقاومت، ائتلافی متشکل از مجموعه متحدان دولتی و غیردولتی است که منافع مشترک ملی و ایدئولوژیک داشته و تلاش می‌کنند با سیاست‌های مستقلانه و مبتنی بر مقاومت خود، نظام سلطه با محوریت ایالات متحده آمریکا و متحدانش از جمله رژیم صهیونیستی را مورد نقد قرار دهند (محمودی رجا، باقری دولت‌آبادی و راوش، ۱۳۹۷، ص. ۹).

محور مقاومت در تعریف سنتی، عموماً شامل گروه‌هایی همچون حزب‌الله در لبنان، شبه‌نظامیان شیعه در عراق، حوثی‌ها در یمن و سایر جریانات اعتقادی است که با اهداف منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران همسو هستند. اما با گذر زمان و عبور این جریان از رویدادهای ژئوپلیتیکی مهمی همچون حمله‌ی ایالات متحده به عراق در سال ۲۰۰۳ و قیام‌های بیداری اسلامی در سال ۲۰۱۰، تعریف نوین، محور مقاومت را از انحصار موقعیت جغرافیایی خارج نموده و خطوط مرزی این جریان را در دستگاه فکری و ایدئولوژیک افراد، گروه‌ها، جریان‌ها و جنبش‌ها در سرتاسر جهان ترسیم می‌کند؛ تا جایی که به اعتقاد مقام معظم رهبری^{مدظله‌العالی} دانشجویان حامی مردم فلسطین و معترض به نسل‌کشی فلسطینیان توسط رژیم صهیونیستی در دانشگاه‌های ایالات متحده و در قلب آمریکا نیز «بخشی از جبهه‌ی مقاومت» را تشکیل می‌دهند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۳). همچنین گسترش ایدئولوژی انقلاب اسلامی و تقویت گفتمان این انقلاب ناظر به مستضعفین، محیط‌های بین‌المللی را تا حد زیادی تحت تأثیر این گفتمان قرار داده و به تبع آن احزاب و گروه‌های بسیاری از دل ملت‌های غرب آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین سربرآوردند؛ این جنبش‌ها جایگاه ممتازی برای جبهه‌ی مقاومت ایجاد کردند (زارعی، ۱۴۰۲، ص. ۱۰۷). با این حال، اعضای محور مقاومت صرف نظر از گرایش‌های مذهبی یا ملی متفاوت، از نظر ایدئولوژیک راهبردهای مشترکی را در پیش گرفته‌اند که آنان را به

یکدیگر پیوند می‌زند؛ از جمله روحیه‌ی استکبارستیزی و مبارزه با ایادی استکبار و در رأس آن، رژیم غاصب صهیونیستی (سلطانی‌گیشینی، ۱۴۰۱، ص. ۳).

این پژوهش در زمینه‌ی تقویت تعاملات اقتصادی محور مقاومت نیز بر پایه‌ی نظریه‌های سیستم‌های جهانی^{۲۶} والرشتاین^{۲۷} و الهیات رهایی‌بخش^{۲۸} فریره^{۲۹} استوار است که درک عمیق‌تری از مبانی ایدئولوژیک و اهمیت تاریخی محور مقاومت فراهم می‌کنند. از منظر نظریه‌ی سیستم‌های جهانی که ساختار هسته - پیرامون را در روابط جهانی مطرح می‌کند، هسته شامل کشورهای غالب و توسعه‌یافته است در حالی که پیرامون کشورهای کمتر توسعه‌یافته‌ای که اغلب به سبب منابع‌شان مورد استثمار قرار می‌گیرند را در بر می‌گیرد (Wallerstein, 1974, p. 103). محور مقاومت این پویایی هسته - پیرامون را به چالش کشیده و از یک جهان چندقطبی حمایت می‌کند که در آن کشورهای پیرامونی، حاکمیت خود را اعلام کرده و در برابر سوء استفاده‌های ناخواسته و سلطه‌گرانه مقاومت می‌کنند. در زمینه‌ی ارتباطات توسعه نیز، نظریه‌ی الهیات رهایی‌بخش در آمریکای جنوبی با اصول ایدئولوژیک محور مقاومت همخوانی دارد؛ فریره در این نظریه بر اهمیت حیاتی آگاهی‌بخشی و توانمندسازی جوامع تحت ستم برای مواجهه با چالش نابرابری‌های نظام‌مند و دستیابی به عدالت اجتماعی تأکید کرده است (Freire, 1970, pp. 43-71).

پژوهش حاضر در صدد است با ارائه‌ی الگویی راهبردی، چگونگی بهره‌برداری تجاری از ایدئولوژی مقاومت را به‌عنوان مهم‌ترین مزیت رقابتی جهت تقویت بازوی اقتصادی این محور تبیین نماید. بدین منظور، تعاریف عملیاتی برگزیده‌ی ادبیات پژوهش در جدول شماره (۱) خلاصه شده است.

جدول (۱): تعریف عملیاتی واژگان پژوهش

اصطلاح	تعریف برگزیده در پژوهش
مزیت رقابتی ^{۳۰}	مزیت رقابتی به‌عنوان یک مفهوم چندبعدی و کلیدی در مدیریت استراتژیک، شامل عملکرد برتر، نوآوری و توانایی تطبیق با روندهای اجتماعی و تغییرات بازار شناخته می‌شود که به توانایی یک سازمان یا کشور در ارائه‌ی ارزش بیشتر به مشتریان نسبت به رقبای، باز می‌گردد. این مزیت از طریق کاهش قیمت‌ها یا ارائه‌ی مزایای مشهود یا نامشهود بیشتر حاصل شده و می‌تواند به‌صورت پایدار یا نسبی باشد.

اصطلاح	تعریف برگزیده در پژوهش
مزیت رقابتی اجتماعی ^{۳۱}	این مفهوم نوظهور که مزیت اجتماعی را با مزیت رقابتی ادغام کرده و منجر به ایجاد یک تحول انسانی در مفهوم مزیت رقابتی می‌گردد، به توانایی سازمان‌ها و کشورها برای کسب مزیت رقابتی از طریق عناصر اجتماعی و تعاملات آنها اشاره دارد که در نتیجه‌ی آن کسب مزیت اجتماعی همراه با عملکرد مالی برتر رقم خواهد خورد.
ایدئولوژی ^{۳۲}	مراد از ایدئولوژی، دایره‌ای از ارزش‌ها و هنجارهای (بایدها و نبایدها) فردی و اجتماعی- سیاسی است که یا خود دارای وجهی اجرایی و عملیاتی هستند یا این‌که مرجع و مسندی برای نظریه‌پردازی اجتهادی و عملیاتی واقع می‌شوند و از طریق هدایت بینش، رفتار و کنشگری‌های جوامع بشری، هویت و منافع آنها را تعریف می‌کنند.
راهبرد ایدئولوژی محور ^{۳۳}	راهبرد ایدئولوژی محور به کلان‌راهبرد برخاسته از باورها و ارزش‌های ملی اشاره دارد که ضمن تحقق اهداف ایدئولوژیک، در اقدامات و برنامه‌های عملیاتی خویش نیز از ارزش‌های ایدئولوژیک تخطی نکرده و سیاست‌های کلان کشور را در راستای منافع ملی سازماندهی می‌کند.
محور مقاومت ^{۳۴}	محور مقاومت ائتلافی فراجغرافیایی و جریانی فکری، متشکل از مجموعه‌ی متحدان دولتی و غیردولتی با محوریت جنبش‌های آزادی‌بخش است که منافع مشترک ملی و ایدئولوژیک داشته، در سرتاسر پهنه‌ی گیتی گسترده شده و تلاش می‌کنند با سیاست‌های مستقلانه و مبتنی بر مقاومت خود، نظام سلطه با محوریت ایالات متحده‌ی آمریکا و رژیم صهیونیستی را مورد نقد قرار دهند.

منبع: محقق ساخته

۲. پیشینه پژوهش

مفاهیم ایدئولوژی و مزیت رقابتی در مطالعات علوم اجتماعی و دانش مدیریت همواره از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده‌اند. از سوی دیگر، محور مقاومت و روابط بین‌الملل نیز پیشینه‌ی مطالعاتی عمیقی را در دانش علوم سیاسی به خود اختصاص داده‌اند. گیرتر^{۳۵} (۱۹۶۴) ایدئولوژی را نظامی فرهنگی می‌داند که با ایجاد معنا و هویت، انسجام اجتماعی را ممکن می‌سازد. بورت^{۳۶} (۱۹۹۲) نیز نشان داد که پرکردن حفره‌های ساختاری در ارتباطات اجتماعی و ایجاد انسجام، به کسب مزیت رقابتی منجر می‌شود. این دیدگاه‌ها

به نحوی ظرفیت‌های اجتماعی و ارتباطی ایدئولوژی را در جهت ایجاد مزیت برجسته می‌سازند.

خلیلی (۱۳۸۵) با بررسی نسبت میان ایدئولوژی و راهبرد، بر این باور است که ایدئولوژی در تعیین اهداف و راهبرد در رسیدن به آنها نقش دارد. جاست^{۳۷} (۲۰۰۶) با نقد نظریه‌ی پایان ایدئولوژی دانیل بل، استمرار نقش ایدئولوژی در رفتار سیاسی را با شواهد تجربی تقویت می‌کند. میتزبرگ^{۳۸} (۲۰۰۷) نیز سازمان‌های مأموریت‌محور را دارای ساختاری ایدئولوژیک دانسته و بر جایگاه افرادی با تعهد ارزشی در چنین سازمان‌هایی تأکید دارد.

نیسی (۱۳۸۷) با هدف بررسی تطبیقی تأثیر ایدئولوژی در توسعه‌ی صنعت گردشگری در کیش و دبی، نقش ایدئولوژی در کاهش رقابت‌پذیری گردشگری ایران را برجسته کرده است. همچنین، لاج (۲۰۰۹) توانایی کشورها در رقابت جهانی را به ایدئولوژی‌های ملی مرتبط می‌داند و تأکید دارد که در صورت انعطاف‌پذیری و انطباق با واقعیت‌های جهان، ایدئولوژی به مهم‌ترین مزیت رقابتی یک کشور تبدیل می‌شود.

گیس^{۳۹} (۲۰۰۹) با بررسی همکاری‌های بین‌المللی، تنش‌های فرهنگی را مانع هم‌افزایی می‌داند، اما معتقد است با تقویت فرهنگ مشترک، می‌توان این اختلافات را به فرصت تبدیل کرد. یگانه^{۴۰} (۲۰۱۳) نیز اثر دین‌داری و فرهنگ را بر رقابت‌پذیری ملی در ۴۹ کشور بررسی کرده و نتیجه گرفته است که در موارد بسیاری، دین‌داری می‌تواند مانعی برای توسعه‌ی رقابتی باشد.

شهسواری و شفیع (۱۳۹۴) با تمرکز بر اقتصاد مقاومتی، آن را ابزاری برای مقابله با نفوذ اقتصادی دشمنان معرفی کرده‌اند. آدمی و رضایی (۱۳۹۵) نیز محور مقاومت را ائتلافی غیررسمی برای پیشبرد منافع مشترک جمهوری اسلامی ایران و متحدانش دانسته‌اند.

ساسمن‌شوسن^{۴۱} (۲۰۱۶) سه مرحله‌ی تکامل ایدئولوژی را معرفی کرده است: نخست به‌عنوان فریب؛ سپس به‌عنوان هویت ملی و در نهایت، به‌مثابه نرم‌افزار ذهنی جامعه. جیا (۲۰۱۶)^{۴۲} ضمن نقد اسطوره‌سازی‌های فرهنگی، از تأکید بیش از حد بر ایدئولوژی در

تصویرسازی ملی انتقاد کرده است. این دیدگاه، گرچه انتقادی است، اما نشان از اهمیت تأثیر ایدئولوژی در سیاست‌های ارتباطی دارد.

محمدی‌سیرت (۱۳۹۶) محور مقاومت را متشکل از مجموعه‌ای از کشورها و گروه‌های همسو با ارزش‌های مشترک مانند عدالت و عقلانیت معرفی می‌کند. پژوهش مازار^{۴۳} و همکاران (۲۰۱۸) با تمرکز بر نقش ایران در نظم جهانی، بر اهمیت اقتصاد در رقابت منطقه‌ای و جهانی تأکید دارد.

لیتون (۱۳۹۸) با بررسی شکست کلان‌راهبردهای تاریخی، نسبت به استفاده‌ی نادرست از ایدئولوژی در سیاست‌گذاری هشدار می‌دهد و پیشنهادهای برای بهبود تصمیم‌سازی راهبردی ارائه می‌کند. رئوف^{۴۴} (۲۰۱۹) نیز به لزوم تقویت دیپلماسی فرهنگی و اقتصادی ایران در مسیر دستیابی به هژمونی منطقه‌ای اشاره دارد.

بالزاک و بارنیر - خاوام^{۴۵} (۲۰۲۱) ایدئولوژی را عاملی مؤثر در تدوین کلان‌راهبردهای کشورها دانسته و بر اهمیت تحلیل ارزش‌ها در طراحی سیاست‌ها تأکید کرده‌اند. آلاگوز و توپراک^{۴۶} (۲۰۲۲) نیز با تمرکز بر جایگاه جهانی ایران، محور مقاومت را ترجمان سیاست دفاع از مستضعفان در عرصه بین‌الملل می‌دانند.

گبرلئول^{۴۷} (۲۰۲۳) با بررسی تحولات ژئوپلیتیکی اتیوپی، نقش ایدئولوژی را در شکل‌دهی به موقعیت‌های منطقه‌ای برجسته می‌سازد. در همین راستا، اسفندیاری، عیوضی و ولی‌زاده‌میدانی (۱۴۰۲) نیز تحلیل نقش اقتصادی ایران در محور مقاومت را فراتر از رویکرد صرفاً اقتصادی و ذیل حکمرانی و اقتصاد سیاسی می‌دانند.

زارعی (۱۴۰۲) با واکاوی سیاست خارجی ایران، بر ظرفیت‌های اقتصادی محور مقاومت و چالش‌های پیش‌رو در توسعه‌ی تعاملات اقتصادی تمرکز دارد.

وجه تمایز پژوهش حاضر با مطالعات قبلی، تجمیع تمام عوامل گسترده در یک بستر اجتماعی و نظاره‌ی پدیده با عینکی بازرگانانه است. در تحقیق حاضر، اولاً، کنشگری فعال دیپلماسی فرهنگی و اقتصادی جمهوری اسلامی ایران، با تکیه بر مهم‌ترین مزیت رقابتی اجتماعی این کشور در رقابت جهانی یعنی ایدئولوژی، دیپلماسی ایدئولوژیک ایران را تشکیل می‌دهد که هدف آن کسب مزیت رقابتی اجتماعی، تقویت تعاملات اقتصادی و رونق‌بخشیدن به فعالیت تجاری در بازاری به نام محور مقاومت است؛ ثانیاً،

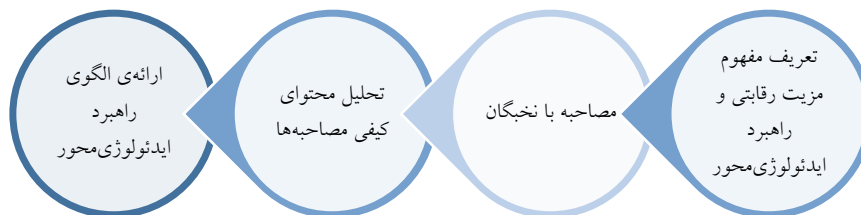
استراتژی ایدئولوژی محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت، یک کلان راهبرد برخاسته از ایدئولوژی انقلاب اسلامی معرفی می شود که بخش اعظمی از منافع ملی کشور را در عرصه بین المللی، در تقویت جریان اقتصادی محور مقاومت جستجو می کند.

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر همچون سایر تحقیقات کیفی از لحاظ مبنای فلسفی در پارادایم تفسیری ریشه دارد. به لحاظ جهت گیری، پژوهشی توسعه ای است که یافته های حاصل از آن با توسعه ی تئوری مزیت رقابتی راهبردی در نهایت به تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در محور مقاومت منجر می شود و هنگامی که دانشی از حوزه ی کاربردی توسعه پیدا کند، آن را در زمره ی پژوهش های توسعه ای قرار می دهند (معاونت پژوهشی، آموزشی و فناوری، ۱۴۰۱، ص. ۶). این پژوهش از استقرا جهت اکتشاف عوامل بهره برده و از نظر منطق، پژوهشی استقرایی است و رویکردی کیفی را دنبال می کند که با کاربست راهبرد پژوهش تحلیل محتوای کیفی و مبتنی بر داده های تجربی خبرگان و به کارگیری ابزار مصاحبه نیمه ساختاریافته، اهداف خود را جستجو کرده و پاسخی جامع و مانع به سؤالات پژوهش ارائه می دهد. همچنین پروتکل مصاحبه و ابعاد پژوهش پس از ارائه پیشنهادی پژوهش در پنلی خبرگانی متشکل از دو استاد تمام (در حوزه های منابع انسانی و خط مشی گذاری عمومی)، سه دانشیار (در حوزه های مالی، منابع انسانی و مدیریت راهبردی) و هشت استادیار (در حوزه های مدیریت راهبردی، آینده پژوهی، سیستم ها، خط مشی گذاری عمومی، بازرگانی بین الملل، منابع انسانی و علوم سیاسی) به دست آمد. از آنجا که دانش منسجمی در زمینه ی موضوع پژوهش وجود ندارد، هدف پژوهش نیز اکتشافی خواهد بود. جامعه ی پژوهش حاضر، از ۲۰ تن از خبرگان اجرایی و نخبگان علمی تشکیل شده است که در دو حوزه ی اقتصاد و محور مقاومت به لحاظ تجربی یا نظری ورود تخصصی دارند و افراد نمونه نیز با استفاده از روش گلوله برفی به گونه ای هدفمند شناسایی و انتخاب شدند که بازتاباننده ی پاسخ پرسش های پژوهش باشند. این پژوهش در گام نخست با مرور ادبیات و بازشناسی نقش ایدئولوژی در دیپلماسی و کلان راهبردها و اشاره به مفهوم دیپلماسی ایدئولوژیک و بیان ضرورت

تقویت تعاملات اقتصادی در محور مقاومت به عنوان یک کلان راهبرد برخاسته از ایدئولوژی و منافع ملی، از لحاظ نظری به تبیین مفهوم مزیت رقابتی و راهبرد ایدئولوژی محور جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌ی محور مقاومت می‌پردازد. سپس با مراجعه به نخبگان، درباره‌ی راهبرد ایدئولوژی محور و نقش این مقوله در تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در بازار محور مقاومت با ایشان مصاحبه نموده، در گام بعدی مراحل تحلیل محتوای کیفی بر روی این مصاحبه‌ها اجرا شده و در گام نهایی یافته‌ها و نتایج پژوهش در قالب الگوی راهبرد ایدئولوژی محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت، ارائه می‌شود. فرآیند روش‌شناسی پژوهش در شکل شماره (۳) نمایش داده شده است.

شکل (۳): فرآیند روش‌شناسی پژوهش

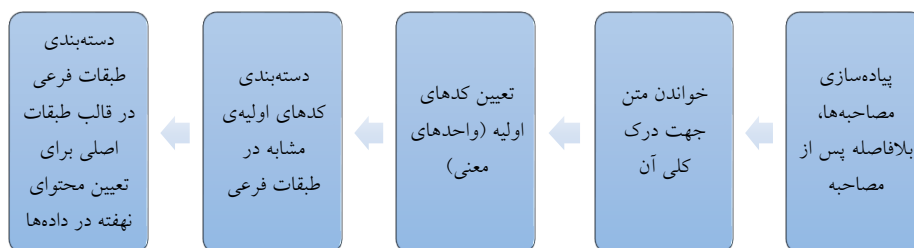

منبع: محقق ساخته

تحلیل محتوای کیفی نوعی روش پژوهش است که به تفسیر محتوایی داده‌ها می‌پردازد (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰، ص. ۱). به اعتقاد فیلیپ استون^{۴۸} (۱۹۶۶) تحلیل محتوا به محققان امکان می‌دهد تا با استفاده از فرایندهای منظم و قاعده‌مند، ویژگی‌های خاصی را از پیام‌های متنی استخراج کنند. بنابراین تحلیل محتوای کیفی روشی برای درک عمیق‌تر مفاهیم و معانی پنهان در متن‌ها از طریق دسته‌بندی دقیق، کدگذاری و تم‌سازی موضوعات یا طراحی الگوهای قابل تشخیص است (Hsieh & Shannon, 2005, p. 3). کدگذاری داده‌های خام به صورت همزمان توسط دو نفر از پژوهشگران (یک استادیار و یک دانشجوی دکتری) انجام شد و سپس کدها همراه با تفاسیر داده‌های خام به پژوهشگر ثالث (دانشیار) ارائه گردید تا مورد بررسی قرار گیرد. در نهایت کدها به صورت

تصادفی به تأیید نیمی از مصاحبه‌شونده‌ها رسید. با توجه به محدود بودن نظریه‌ها و پیشینه‌ی پژوهش در زمینه‌ی موضوع مورد مطالعه، متناسب‌ترین رهیافت برای شرح پدیده‌ی راهبرد ایدئولوژی‌محور، تحلیل محتوای عرفی است (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰، ص. ۸). این رویکرد از به‌کارگیری مقوله‌های پیش‌پنداشته^۹ اجتناب کرده و به جای آن، مقوله‌ها را به‌صورت استقرایی و مستقیم از داده‌ها استخراج می‌کند؛ مایرینگ^{۱۰} (۲۰۱۴) از این روش تحت عنوان مقوله‌ی استقرایی یاد کرده است. ایمان و نوشادی (۱۳۹۰) به منظور حفظ پایایی نتایج در این روش، بازبینی دو مرحله‌ای را پیشنهاد می‌دهند. در این صورت نتایج یک‌بار در میانه‌ی تحلیل و بار دیگر پس از تکمیل تحلیل مورد بازبینی قرار می‌گیرند. گرانهایم و لاندمن^{۱۱} برای فرآیند تحلیل داده‌ها در این روش پنج مرحله را پیشنهاد می‌کنند (نواب، بارانی، عسکری و بهرام‌نژاد، ۱۴۰۰، ص. ۴) که در شکل شماره (۴) قابل مشاهده است.

شکل (۴): گام‌های گرانهایم و لاندمن برای تحلیل محتوای کیفی با رویکرد عرفی

منبع: (نواب، بارانی، عسکری و بهرام‌نژاد، ۱۴۰۰، ص. ۴)

جامعه‌ی پژوهش حاضر، از خبرگان اجرایی و نخبگان علمی تشکیل شده است که در دو حوزه‌ی اقتصاد و محور مقاومت به لحاظ تجربی یا نظری ورود تخصصی دارند و افراد نمونه نیز با استفاده از روش گلوله برفی به گونه‌ای هدفمند شناسایی و انتخاب می‌شوند که بازتاباننده‌ی پاسخ پرسش‌های پژوهش باشند. اطلاعات تفصیلی اعضای نمونه در جدول شماره (۲) نمایش داده شده است.

جدول (۲): اطلاعات تفصیلی نمونه‌ی مصاحبه‌شوندگان

کد	زمان مصاحبه	سمت	سن	مدرک	مصاحبه شونده
A	۰۲:۴۶:۵۶	رئیس اتاق بازرگانی	۷۰	دکتری	اول
B	۰۰:۵۸:۱۲	مشاور وزیر	۶۰	دکتری	دوم
C	۱:۱۷:۱۹	کارشناس	۳۰	دکتری	سوم
D	۱:۴۸:۰۳	مدیرکل	۵۰	دکتری	چهارم
E	۰۰:۲۴:۵۴	کارشناس مسائل منطقه، تاجر اهل عراق	۳۰	دانشجوی دکتری	پنجم
F	۰۱:۴۹:۳۶	کارشناس دیپلماسی اقتصادی	۲۷	دانشجوی دکتری	ششم
G	۰۰:۵۶:۴۹	استاد دانشگاه	۴۰	دکتری	هفتم
H	۱:۰۳:۴۵	استاد دانشگاه، تاجر	۴۶	دکتری	هشتم
I	۰۰:۲۸:۳۳	کارشناس مسئول	۳۸	دکتری	نهم
J	۱:۵۹:۰۱	پژوهشگر اقتصاد محور مقاومت	۲۷	دانشجوی دکتری	دهم
K	۰۰:۳۸:۵۸	کارشناس	۳۰	دکتری	یازدهم
L	۲:۰۹:۰۶	مدیر یک پژوهشگاه راهبردی	۶۵	دکتری	دوازدهم
M	۱:۱۷:۵۱	استاد دانشگاه، کارشناس منطقه و دیپلماسی	۴۰	دکتری	سیزدهم
N	۰۱:۱۹:۲۴	کارشناس دیپلماسی اقتصادی	۳۱	دکتری	چهاردهم
O	۱:۰۱:۱۴	استاد دانشگاه، تاجر	۴۴	دکتری	پانزدهم
P	۰۰:۴۷:۴۸	استاد دانشگاه، مشاور وزیر	۴۰	دکتری	شانزدهم
Q	۲:۱۶:۳۳	کارشناس دیپلماسی اقتصادی، تاجر	۲۹	دکتری	هفدهم
R	۰۰:۵۱:۲۰	کارشناس و پژوهشگر دیپلماسی اقتصادی	۲۷	کارشناسی ارشد	هجدهم
S	۰۰:۲۶:۵۶	کارشناس مسائل منطقه، تاجر اهل سوریه	۳۵	دکتری	نوزدهم
T	۰۰:۳۱:۱۲	کارشناس آمریکای لاتین، تاجر اهل ونزوئلا	۵۵	دکتری	بیستم

منبع: محقق ساخته

چهار مصاحبه‌شونده‌ی آخر (با کدهای Q, R, S, T) در جریان مصاحبه به محتوای جدیدی اشاره نکردند و آنچه از مصاحبه با ایشان به دست آمد، در مصاحبه‌های قبلی احصا شده بود؛ بدین ترتیب کفایت نظری برای انجام مصاحبه‌های بیشتر به حاصل شد.

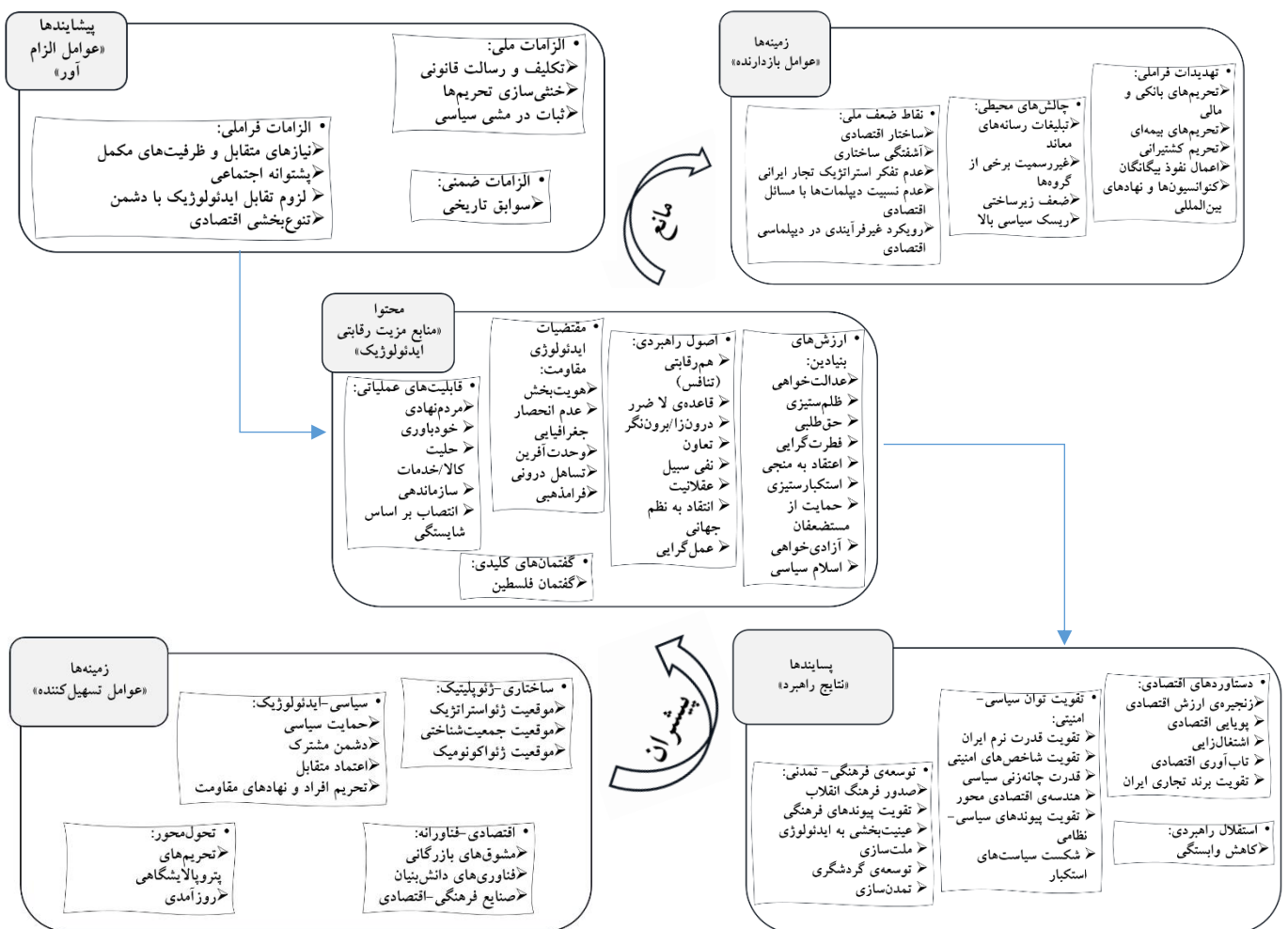
۴. یافته‌های پژوهش

پژوهش حاضر دارای دو مرحله است؛ در مرحله‌ی نخست ضمن مرور ادبیات، ضرورت تقویت تعاملات اقتصادی در محور مقاومت با تکیه بر مزیت رقابتی و راهبرد ایدئولوژیک از لحاظ نظری روشن و مفهوم راهبرد ایدئولوژی محور جمهوری اسلامی ایران در سیاست خارجی تبیین شد. در گام بعد، داده‌های کیفی جهت «طراحی الگوی راهبرد ایدئولوژی محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در محور مقاومت» و اکتشاف ارکان این الگو، گردآوری گشته و با بهره‌گیری از راهبرد تحقیق تحلیل محتوای کیفی، مورد واکاوی قرار گرفته و طبقه‌بندی می‌شوند. در نهایت، تلاش می‌شود با بهره‌برداری از عوامل شناسایی شده ذیل چهار محور عمده‌ی پیشایندها، زمینه‌ها، محتوا و پسایندها، الگوی راهبرد ایدئولوژی محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت، طراحی شده و طبقه‌های اصلی و طبقه‌های فرعی ذیل هر یک تشریح گردد.

جهت پاسخ به سؤال‌های فرعی پژوهش، برای گردآوری داده از ابزار مصاحبه‌ی نیمه‌ساختاریافته (با ۲۰ نفر از خبرگان) کمک گرفته شد. داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها نیز با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی مورد واکاوی و تحلیل قرار گرفت. در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش، تلاش شد تا با ترکیب و ادغام طبقات فرعی و اصلی مذکور، الگوی راهبرد ایدئولوژی محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت، طراحی گردد. این الگو که به‌صورت خلاصه به معرفی عوامل کلیدی راهبرد ایدئولوژی محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت می‌پردازد (شکل شماره ۵)، از ۴ طبقه‌ی اصلی شامل پیشایندها، زمینه‌ها، محتوا و پسایندها تشکیل شده است. پیشایندها در ۳ طبقه‌ی فرعی شامل الزامات ملی، الزامات فراملی و الزامات ضمنی، زمینه‌ها در دو دسته‌ی پیشران و مانع، زمینه‌های پیشران شامل طبقه‌های فرعی ساختاری - ژئوپلیتیک، سیاسی - ایدئولوژیک، اقتصادی - فناورانه و تحول محور، زمینه‌های مانع شامل طبقه‌های فرعی تهدیدات فراملی، چالش‌های محیطی و نقاط ضعف ملی، محتوا در ۵ طبقه‌ی فرعی شامل ارزش‌های بنیادین، اصول راهبردی، مقتضیات ایدئولوژی محور، قابلیت‌های عملیاتی و گفتمان کلیدی و پسایندها در ۴

طبقه‌ی فرعی شامل دستاوردهای اقتصادی، تقویت توان سیاسی- امنیتی، توسعه‌ی فرهنگی- تمدنی و استقلال راهبردی دسته‌بندی شده‌اند که در ادامه به اختصار تشریح می‌گردد.

شکل (۵): نمای کلی الگوی راهبرد ایدئولوژی محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت

منبع: محقق ساخته

پیشایندها عوامل علی هستند که ضرورتاً شکل‌گیری استراتژی ایدئولوژی‌محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در محور مقاومت را ایجاب می‌کنند. این عوامل به پرسش فرعی پژوهش مبنی بر «پیشایندهای استراتژی ایدئولوژی‌محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت چیست؟» پاسخ داده و بر «چرایی» تدوین چنین راهبردی تأکید دارند. در پژوهش حاضر هشت مؤلفه که نقش پیشایندها را در استراتژی مزبور ایفا می‌کنند، شناسایی و در قالب سه طبقه‌ی فرعی دسته‌بندی شده‌اند. *الزامات ملی* بر رسالت‌های بنیادین و قانونی نظام جمهوری اسلامی ایران متمرکز هستند؛ مؤلفه‌های این طبقه‌ی فرعی در بسترهای حقوقی- هویتی این نظام سیاسی ریشه دارند. تکلیف و رسالت قانونی حمایت از مستضعفان در برابر استعمارگران (باتوجه به اسناد بالادستی)، تلاش همه‌جانبه برای بی‌اثر سازی تحریم‌های اقتصادی و ثبات در مشی سیاسی جمهوری اسلامی ایران در قبال مستضعفان و نظام سلطه، هسته‌ی غیرقابل انکاری جهت شکل‌گیری راهبرد ایدئولوژی‌محور را تشکیل می‌دهند. *الزامات فراملی* بر لزوم پاسخ به فشارها و تهدیدات نظام سلطه از طریق همکاری‌های بین‌المللی درون‌گفتمانی تأکید دارد؛ مؤلفه‌های این طبقه‌ی فرعی، طراحی راهبردی متناسب را در مواجهه‌ی با تهاجم ایدئولوژیک دشمن گوشزد می‌کنند. محور مقاومت برای بقا ناگزیر از تبدیل تهدیدات خارجی به فرصت‌های همگرایی از طریق توجه به نیازهای متقابل و ظرفیت‌های مکمل اعضا، تکیه‌ی بر پشتوانه‌ی اجتماعی در جوامع مقاوم و تلاش برای تنوع‌بخشی اقتصادی جهت کاهش وابستگی به اقتصاد جهانی است. *الزامات ضمنی* نیز بر یک سرمایه‌ی تاریخی و راهبردی ایران تمرکز دارد؛ سوابق تاریخی همکاری‌های موفق مبتنی بر ایدئولوژی در سایر زمینه‌های سیاسی و نظامی، امتیازات رقابتی متمایزی برای ایران در رهبری اقتصادی محور مقاومت را شکل می‌دهند که بهره‌برداری از آنها اجرای راهبرد ایدئولوژی‌محور را ضروری می‌سازد.

زمینه‌ها عواملی هستند که راهبرد ایدئولوژی‌محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در محور مقاومت، در بستر آنها شکل گرفته و دو جنبه‌ی پیشران و مانع دارند. این عوامل به پرسش فرعی پژوهش مبنی بر «زمینه‌های استراتژی ایدئولوژی‌محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت چیست؟»

پاسخ داده و بر «بستر» اجرای راهبرد ایدئولوژی محور تأکید دارند. زمینه‌های پیشران به معنای تسهیل‌کننده و تسریع‌بخش اجرای این راهبرد و زمینه‌های مانع به مثابه سرعت‌گیرهایی بر سر مسیر این راهبرد، شناخته می‌شوند. مهم‌ترین اقدام جهت تحقق راهبرد ایدئولوژی محور، تمرکز بر پیشران‌ها و تلاش برای کاهش موانع است. در پژوهش حاضر ۱۳ زمینه‌ی پیشران در قالب ۴ طبقه‌ی فرعی و ۱۵ زمینه‌ی مانع در قالب ۳ طبقه‌ی فرعی شناسایی و دسته‌بندی شده است. عوامل ساختاری - ژئوپلیتیک با تأکید بر امتیازات جغرافیایی و جمعیت‌شناختی اعضای محور مقاومت، همچون موقعیت راهبردی مثل بنادر و تنگه‌ها، منابع طبیعی سرشار همچون معادن، نفت و گاز و پتانسیل‌های جمعیتی مانند بازار مصرف و نیروی کار جوان، پیشران‌های قدرتمندی جهت تقویت تعاملات اقتصادی را فراهم می‌کنند. عوامل اقتصادی - فناوریانه به‌عنوان ابزارهای کنشگری اقتصادی، همچون مشوق‌های تجاری، فناوری‌های نوین و دانش‌بنیان و صنایع فرهنگی - اقتصادی مثل سینما و فیلم‌سازی، مکانیسم‌های عملیاتی برای جذب فعالان اقتصادی و ایجاد جریان‌های پایدار تجاری محسوب می‌شوند. عوامل سیاسی - ایدئولوژیک به مثابه سرمایه‌های نرم در ایجاد پیوندهای راهبردی عمل می‌کنند. برخورداری از حمایت‌های سیاسی، وجود دشمن مشترک، اعتماد ناشی از ارزش‌های ایدئولوژیک و تجربیات مشابه در تحریم‌های ظالمانه علیه اشخاص و نهادها، پشتوانه‌ای مشروعیت‌بخش به منظور تقویت تعاملات اقتصادی درون محور مقاومت فراهم می‌کنند. عوامل تحول‌محور نیز با تأکید بر تبدیل تهدید به فرصت، تحریم‌ها و روزآمدی در بهره‌برداری از فناوری‌های نوین مثل هوش مصنوعی را به‌عنوان کاتالیزورهایی در مسیرهای جدید همکاری معرفی می‌کنند.

در بُعد زمینه‌های مانع نیز، تهدیدات فراملی با تمرکز بر فشار سیستماتیک جریان سلطه، تحریم‌های مالی، بیمه‌ای و کشتیرانی همراه با کارشکنی نهادهای بین‌المللی و اعمال نفوذ در جلوگیری از ایجاد پیوندهای اقتصادی را به‌عنوان حصارهایی جهت انزوای اقتصادی محور مقاومت معرفی می‌کنند. چالش‌های محیطی نیز به‌عنوان سایر عوامل فراسرزمینی این تهدیدات را تقویت می‌کنند. مؤلفه‌هایی همچون تبلیغات رسانه‌های معاند علیه جریان مقاومت و سردمداران آن و تقلیل این جریان فکری به صرفاً یک حرکت شبه‌نظامی، ایجاد ریسک سیاسی در مسیر همکاری اقتصادی با جریان مقاومت، غیررسمی

بودن (دولت نبودن) برخی از گروه‌های مقاوم و ضعف‌های زیرساختی موجود در برخی از کشورهای عضو محور مقاومت، فضایی نامساعد برای سرمایه‌گذاری پایدار ایجاد می‌کنند. همچنین نقاط ضعف ملی متأثر از چالش‌های نهادی و مدیریتی، همچون ساختار اقتصادی ناکارآمد، آشفتگی بوروکراتیک و ضعف تخصصی دیپلمات‌ها در زمینه‌ی اقتصاد و اتخاذ رویکردهای غیرفرایندی در دیپلماسی اقتصادی در کنار عدم وجود تفکر راهبردی و بلندمدت در تجار ایرانی، به محدودیت‌های اجرای این راهبرد دامن می‌زنند.

محتوا بیانگر عواملی کلیدی است که منبع مزیت رقابتی ایدئولوژی محور در بازار محور مقاومت محسوب می‌شوند. راهبرد ایدئولوژی محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت بر پایه‌ی همین منابع، به مزیت رقابتی مبتنی بر ایدئولوژی و جایگاه برتر در بازار هدف دست می‌یابد. این عوامل به پرسش فرعی پژوهش مبنی بر «محتوای استراتژی ایدئولوژی محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت چیست؟» پاسخ داده و بر «چگونگی» تمایزبخشی و کسب مزیت رقابتی در راهبرد ایدئولوژی محور تأکید دارند. در پژوهش حاضر ۲۸ مؤلفه برای محتوای راهبرد ایدئولوژی محور جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت در قالب ۵ طبقه‌ی فرعی شناسایی شده است. ارزش‌های بنیادین ایدئولوژی مقاومت به منزله‌ی هسته‌های سخت‌افزاری هویت مقاومت، از عدالت‌خواهی، ظلم‌ستیزی، حق‌طلبی، فطرت‌گرایی، اعتقاد به منجی، استکبارستیزی، حمایت از مستضعفان، آزادی‌خواهی و اعتقاد به اسلام سیاسی ستون‌هایی مستحکم بنا نهاده که حتی رفتار اقتصادی افراد را نیز جهت می‌دهند. اصول راهبردی به مثابه چارچوب‌های عملیاتی در جریان اقتصادی مقاومت، اصولی همچون «تنافس (هم‌رقابتی)»، «قاعده‌ی «لاضرر»، «قاعده‌ی «نفی سبیل (استقلال اقتصادی)»، «درون‌زا و برون‌نگر بودن جریان اقتصادی مقاومت، اصل «تعاون» و «عقلانیت» در اقتصاد، مورد انتقاد قرار دادن نظم موجود جهان و عملگرایی در جریان مقاومت را به‌عنوان الگوهای رفتار اقتصادی متمایزی در تقابل با نظام سلطه ارائه می‌دهند که با تکیه بر این اصول، مزیت رقابتی ایدئولوژیک جمهوری اسلامی ایران شکل خواهد گرفت. از سوی دیگر یکی از مقتضیات ایدئولوژی مقاومت که تصویری فراگیر و فراملی از این جریان ارائه می‌دهد، هویت‌سازی است که علاوه بر

تأکید بر لزوم حفظ وحدت در برابر رقبا حول محور ایدئولوژی، تساهل درونی و فرامذهبی بودن به معنای پذیرفتن اعضای جدید از ادیان و ملیت‌های مختلف، با خلق هویتی مستقل تحت بیرق ایدئولوژی مقاومت و ترسیم مرزهای ایدئولوژیک به منظور جذب حداکثری ملت‌ها، مرزهای جغرافیایی را درمی‌نوردد. قابلیت‌های عملیاتی نیز از طریق اعتقاد به اصولی همانند مردم‌نهاد بودن فرایند تجاری، خودباوری، حلیت کالا و خدمات در بازار مقاومت، سازماندهی و انتصاب بر مبنای شایستگی، میان ایدئولوژی و رفتار اقتصادی کنشگران ارتباط برقرار می‌کنند. گفتمان ایدئولوژیک فلسطین نیز به‌عنوان یک گفتمان کلیدی و پیام جهانی‌سازی جریان مقاومت، نمادی فراگیر در جهت مبارزه با ظلم محسوب می‌شود که از ظرفیتی بی‌مثال در راستای بسیج افکار عمومی جهان و جهت‌دهی به رفتارهای اقتصادی برخوردار است.

پسایندها نشان‌دهنده‌ی نتایج و ثمرات این راهبرد هستند که به پرسش فرعی پژوهش مبنی بر «پسایندهای استراتژی ایدئولوژی محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت چیست؟» پاسخ داده و بر «دستاوردهای» راهبرد ایدئولوژی محور تأکید دارند. در پژوهش حاضر ۱۸ مؤلفه برای پسایندها در قالب ۴ طبقه‌ی فرعی شناسایی شده است. دستاوردهای اقتصادی به‌عنوان شاخص‌های عینی قدرت، ملموس‌ترین پسایندها راهبرد ایدئولوژی محور خواهند بود. مؤلفه‌هایی همچون تشکیل زنجیره‌ی ارزش اقتصادی، پویایی اقتصادی، اشتغال‌زایی، تاب‌آوری اقتصادی و تقویت برند تجاری ایران، پایه‌های اقتصادی جهت ایجاد تمدن نوین اسلامی را مستحکم می‌سازند. تقویت توان سیاسی - امنیتی از طریق مؤلفه‌هایی همچون تقویت قدرت نرم ایران، تقویت شاخص‌های امنیتی، قدرت چانه‌زنی سیاسی، ترسیم هندسه‌ی اقتصادی جدید، امنیت پایدار از طریق تقویت پیوندهای سیاسی - نظامی و شکست سیاست‌های جریان استکبار جهانی در سایه‌ی دستاوردهای اقتصادی، به افزایش اثرگذاری محور مقاومت از طریق توسعه‌ی ابزارهای نرم و سخت برای مقابله با نظام سلطه منجر می‌شود. توسعه‌ی فرهنگی - تمدنی که در امتداد دو پسایندها پیشین شکل می‌گیرد از طریق مؤلفه‌هایی همانند صدور فرهنگ انقلاب، تقویت پیوندهای فرهنگی، عینیت‌بخشی به ایدئولوژی، ملت‌سازی، توسعه‌ی گردشگری و تمدن‌سازی، توان جریان‌سازی فراملی را

با استفاده از ابزارهای انتقال ارزش به جوامع هدف شکل می‌دهد. در نهایت، استقلال راهبردی به معنای عبور از وابستگی به نظام اقتصاد جهانی، به‌عنوان پیش‌نیاز تحقق حاکمیت مستقل و رسیدن به هدف غایی مقاومت یعنی بنیان نهادن تمدن نوین مبتنی بر ایدئولوژی و اندیشه‌ی مقاومت، محقق خواهد شد.

در جدول زیر، توضیح مختصری از هریک از مؤلفه‌ها به همراه ارجاع به کدهای اولیه‌ی مربوط به آن به نمایش در آمده است.

جدول (۳): طبقات فرعی به همراه ارجاع به کد اولیه‌ی مربوط به آن

توضیح	مؤلفه‌ها	کدهای اولیه
اعتماد ناشی از همکاری‌های موفق سیاسی - نظامی گذشته با متحدان	سوابق تاریخی	A6, C1, D7, E9, F10, K9, L15, L17, N14, N22, P19
رفع کمبودهای اعضای محور مقاومت از طریق ظرفیت‌های مکمل سایر اعضا	نیازهای متقابل و ظرفیت‌های مکمل	A7, A25, C12, C15, H16, L2, O4, Q4, R10
الزام قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به اولویت‌دهی به مستضعفان در روابط خارجی و تأکید بر لزوم رویکردهای اقتصادی در دیپلماسی در اسناد بالادستی	تکلیف و رسالت قانونی	A28, F18

توضیح	مؤلفه‌ها	کدهای اولیه
ضرورت مقابله‌ی فعال و مبتنی بر ایدئولوژی با تبلیغات ارزشی دشمن از طریق ابزارهای مختلف	لزوم تقابل ایدئولوژیک با دشمن	A29, J7, J17, K4, R3
کاهش وابستگی به نظام اقتصاد جهانی مبتنی بر ارزش‌های استکباری	تنوع بخشی اقتصادی	B2, C17
بی اثر کردن تحریم‌ها از طریق تقویت مبادلات درونی محور مقاومت	خنثی سازی تحریم‌ها	B3, C2, E16, Q3
ثبات مشی و رویه‌ی راهبردی جمهوری اسلامی ایران در قبال مستضعفان و مستکبران	ثبات در مشی سیاسی	F14, R2
نفوذ مردمی ایدئولوژی مقاومت در ملت‌ها به‌عنوان ظرفیت بی نظیر اقتصادی	پشتوانه و حمایت اجتماعی	B8, C5, D6, D42, F2, F13
تسلط بر شاهراه‌های حمل و نقل جهانی (بنادر و تنگه‌ها) به	موقعیت ژئواستراتژیک	A9, C8, D28, F4, K7, N19, Q5, Q8, S7

توضیح	مؤلفه‌ها	کدهای اولیه
منظور تجارت بین‌المللی		
تشابهات فرهنگی - زبانی به‌عنوان بستری اعتمادساز در روابط اقتصادی	قرابت فرهنگی	A10, D3, E8, G7, H6, H10, N10, P3, P12, R7
تسهیلات تعرفه‌ای، بانکی و بیمه‌ای برای جذب تجارت	مشوق‌های بازرگانی	A12, F11, G6
پشتیبانی نهادهای سیاسی از فعالان اقتصادی در تعامل با متحدان	حمایت سیاسی از فعالان اقتصادی	A16, F8, G5, Q1
تبدیل تهدید تحریم به فرصت همکاری‌های ضدتحریمی	تحریم افراد و نهادهای مقاومت	B1, E11, F9, M10, N23
ایجاد بازار از طریق دسترسی به محصولات ایران در کشورهای تحریم‌شده	تحریم‌های پتروپالایشگاهی	C14, J11, T1
پتانسیل نیروی کار ارزان و بازار مصرف گسترده در کشورهای عضو	موقعیت جمعیت‌شناختی	B10, C9
دسترسی به منابع طبیعی (نفت، گاز و ...)	موقعیت ژئواکونومیک	B11, C11, N21, O2, Q9

توضیح	مؤلفه‌ها	کدهای اولیه
معادن) به‌عنوان اهرم پیوند اقتصادی		
ظرفیت ایران برای انتقال فناوری به متحدان کمتر توسعه یافته	فناوری دانش بنیان	C13, E15, R8
هدف‌مندی تعاملات اقتصادی در راستای مقابله با تهدیدات مشترک	دشمن مشترک	D2, E2, F5, H7, R9, S3
اعتماد ناشی از اشتراکات ایدئولوژیک- فرهنگی به‌عنوان بستر تعامل تجاری	اعتماد متقابل	D13, F3, F16, G8, L16, L19, P17
بهره‌برداری از محصولات رسانه‌ای (فیلم و کتاب) برای تسهیل و تقویت تعاملات اقتصادی	ظرفیت صنایع فرهنگی- اقتصادی	P11, T7
به‌کارگیری فناوری‌های نوین (مانند هوش مصنوعی) جهت تقویت رقابت پذیری اقتصادی	روزآمدی	P13
اختلال در نظام پرداخت و ریسک	تحریم‌های شبکه‌ی بانکی و مالی	A11, B4, B16, D25, D35, K11, M9

توضیح	مؤلفه‌ها	کدهای اولیه
بالای بازگشت سرمایه		
افزایش ریسک فعالیت‌های اقتصادی با تحریم بیمه	تحریم‌های بیمه‌ای	B14, B17, K13
افزایش هزینه‌های حمل و نقل و کاهش رقابت‌پذیری	تحریم‌های کشتیرانی	B15, K12
کارشکنی دشمنان جهت شکستن پیوندهای اقتصادی محور مقاومت	اعمال نفوذ بیگانگان	A15, B12, C16, D26, E5, E12, J14, N17, Q11
ضعف اقتصاد دولتی، نیمه‌دولتی و محدودیت بخش خصوصی در ایران	ساختار اقتصادی	B5, D34, M3, M12, Q7
نبود نهاد مستقل برای مدیریت تعاملات اقتصادی در محور مقاومت و موازی‌کاری نهادها	آشفته‌گی ساختاری	B18, D29, D36, J16, M7, N15, Q10
حاشیه‌رانی اقتصاد در روابط با متحدان	رویکردهای نظامی در دیپلماسی	B19, D44, K10, M5, Q6
رجیح سود کوتاه‌مدت و تخریب اعتماد بلندمدت	عدم وجود تفکر راهبردی در تجار ایرانی	D27, K14

توضیح	مؤلفه‌ها	کدهای اولیه
تقلیل محور مقاومت به ائتلاف نظامی در گفتمان جهانی	تبلیغات رسانه‌های معاند	D46, E6, E13, H9, H20, L14, L18
چالش دیپلماتیک در تعامل با گروه‌های فاقد وجهه رسمی	غیررسمیت	I4, O3
مبود امکانات و رفاه در کشورهای عضو به دلیل جنگ یا ضعف اقتصادی	ضعف زیرساختی	J4, S3
خطرات غیرمتعارف امنیتی و سیاسی برای فعالان اقتصادی	ریسک سیاسی	J9, K8
تحریم‌زا بودن کنوانسیون‌های جهانی تحت نفوذ جریان سلطه	کنوانسیون‌ها و نهادهای بین‌المللی	L7, M2, N18, O1
تصمیم‌گیری نادرست اقتصادی به دلیل بی‌اطلاعی از بازار	عدم نسبت دیپلمات‌ها با مسائل اقتصادی	M4, N16
تمرکز بر پروژه‌های محدود به جای ایجاد سازوکار پایدار	رویکرد غیرفرآیندی در دیپلماسی اقتصادی	M6

توضیح	مؤلفه‌ها	کدهای اولیه
پایبندی به عدالت در تجارت به‌عنوان ارزش انسانی برخاسته از اسلام	عدالت‌خواهی	A1, C6, D4, D17, G1, L11, T5
تقابل فعال با هرگونه ظلم اقتصادی (مانند تحریم‌های ظالمانه)	ظلم‌ستیزی	A2, H3
ایستادن در جبهه‌ی حق در تقابل تاریخی با جبهه‌ی باطل	حق‌طلبی	A3, C7
ارزش‌های هم‌سو با فطرت انسان‌ها (مثل حفاظت از مرزها و دفاع از مظلومین)	فطرت‌گرایی	A4, C10, D12, D18, D39, K19, L9, O5, P6
باور مشترک ادیان به حکومت عدل جهانی به‌عنوان ارزش پیونددهنده	اعتقاد به منجی	A5, F7, H5, T4
رشد مشترک اقتصادی در مقابل استثمار نظام سلطه	هم‌رقابتی	A17, E14, H11, J13, P9
ممنوعیت زیان رسانی به رقا در رقابت‌های درون محور مقاومت	قاعده‌ی لاضرر و لاضرار	A18, P15

توضیح	مؤلفه‌ها	کدهای اولیه
اولویت تقویت درونی و سپس بهره‌برداری از فرصت‌های خارجی	درون‌زا و برون‌نگر	A22, A26, B9, N1
نفی سلطه‌گری غیرالهی به‌عنوان دال مرکزی ایدئولوژی مقاومت	استکبارستیزی	B6, D1, E1, H4, N8
نقش‌آفرینی بخش خصوصی و بنگاه‌های خرد به-عنوان ریشه‌ی مردمی مقاومت	مردم‌نهاد	B7, D37, H8, N20, P7
راهبرد ایفای نقش در تقابل تاریخی حق و باطل	حمایت از مستضعفان عالم	D5, G2, S2
هدف عملیاتی محور مقاومت در حمایت از مستضعفان	آزادی‌خواهی	D11, D16, D23, H2, H14, L4, N13
ایجاد هویت مستقل فراملی برای اعضاء علی‌رغم تفاوت‌های ملی و مذهبی	هویت‌بخش	D14, D19, D22
تبدیل شدن دفاع از فلسطین به گفت‌وگو جهانی فراسلامی	گفتمان فلسطین	D33, E3, F6, F15, H1, J15
مرزبندی ایدئولوژیک (نه)	عدم انحصار جغرافیایی	D40

توضیح	مؤلفه‌ها	کدهای اولیه
جغرافیایی) محور مقاومت		
فعال‌سازی ارزش‌های اسلامی در عرصه‌ی سیاست و اقتصاد	اندیشه‌ی اسلام سیاسی	D41, F1, M15
جمع کردن ملت‌ها حول محور مقاومت با تأکید بر اشتراکات	وحدت‌آفرین	E7, F22, I3, K1, N6
کنارزدن محدودیت‌ها با تمرکز بر توانمندی‌ها (شعار «ما می‌توانیم»)	خودباوری	E17, H13
تبدیل استانداردهای حلال به مزیت اجتماعی هم‌تراز مسؤولیت‌پذیری	حلیت کالا و خدمات	F17, G3, M13
اقتصاد تعاونی به مثابه نقش‌آفرینی سرمایه‌های خرد در حرکت‌های بزرگ	تعاون	J18, K3, P14
یجاد زنجیره‌ی تولید-توزیع مشترک در میانه‌ی اقتصاد جهانی	تشکیل یک زنجیره‌ی اقتصادی	A8, A19, H12, K17, Q2, R4

توضیح	مؤلفه‌ها	کدهای اولیه
فزایش نفوذ ایران از طریق اقتصاد در کنشگری بین‌المللی	تقویت قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران	A13, E10, F20, R6
انتقال گفتمان مقاومت به جهان از طریق بلندگوی اقتصاد	صدور فرهنگ انقلاب	A14, B13, D21, D43, D47
فزایش بازدارندگی امنیتی محور با تقویت تعاملات اقتصادی و درآمد پایدار	تقویت شاخص‌های امنیتی	A20, C3, D45, F19, I1, J5, K6, K15, N12
افزایش توان مذاکره‌ی سیاسی اعضا در پرتو رشد اقتصادی	قدرت چانه‌زنی سیاسی	A21, C4, I5, K16, K18, P2
تعریف نقش‌های مکمل جغرافیایی برای جلوگیری از استثمار منابع	ترسیم هندسه‌ی اقتصادی محور مقاومت	A23, D30, D31, H17
ارتقای قرابت فرهنگی به همبستگی اجتماعی از طریق اقتصاد	تقویت پیوندهای فرهنگی	A24, E20, F21, G4, I2, P1, P10
خلق ارزش و گردش ثروت به-عنوان پیش شرط رفاه	پویایی اقتصادی	A27, H18, T8

توضیح	مؤلفه‌ها	کدهای اولیه
تبدیل مفاهیم انتزاعی ایدئولوژیک به نتایج ملموس اقتصادی	عینیت بخشی به ایدئولوژی	D10, D32, E18, H21, J8
نهادینه سازی ارزش های مقاومت در جوامع از طریق ابزار اقتصاد	ملت سازی	D15, D24, D38, J10
دستیابی به استقلال اقتصادی-سیاسی با تکیه بر توان درونی	کاهش وابستگی	E19, F23, H15, T9
استفاده از پتانسیل های زیارتی و سلامت جهت تقویت همبستگی مردمی	توسعه ی گردشگری	F12, M8, P4, T3
خشی سازی تلاش های دشمن برای به حاشیه راندن محور مقاومت	شکست سیاست های استکبار	F24, G10, S5
ایجاد فرصت های شغلی به عنوان سد مقابل ناآرامی های اجتماعی	اشتغال زایی	G9, R5, T10
افزایش مقاومت در برابر تکانه های خارجی (جنگ اقتصادی)	تاب آوری اقتصادی	J12, R11, T2, T11

توضیح	مؤلفه‌ها	کدهای اولیه
تحکیم اتحادهای راهبردی از طریق همکاری اقتصادی	تقویت پیوندهای سیاسی - نظامی	K5, N2, P16, R1, S1
ایجاد تمدن بشری مبتنی بر الگوی حکمرانی اسلامی به عنوان هدف غایی	تمدن‌سازی	L3
ارتقای تصویر ایران به عنوان یک بازیگر اقتصادی قدرتمند	تقویت برند ملی ایران از لحاظ تجاری	P18, S6

منبع: محقق ساخته

محدودیت‌ها

مرحله‌ی دوم این پژوهش که به فرآیند اخذ و تحلیل محتوای کیفی مصاحبه‌ها اختصاص داشت، از نظر زمانی با سانحه‌ی سخت و دردناک سقوط بالگرد رئیس‌جمهور شهید، حضرت آیت‌الله‌رئیدی و همراهان‌شان از جمله شهید امیر عبداللہیان، مقارن شد. تکانه‌های ناشی از این واقعه‌ی تلخ از جمله برگزاری زودهنگام انتخابات ریاست جمهوری و مناسبات تغییر دولت و همچنین سانحه‌ی ناگوار دوم یعنی ترور شهید هنیئه، پژوهش حاضر را با محدودیت دسترس‌پذیری به خبرگان تراز اول اجرایی داخلی و همچنین خبرگان خارجی از جمله نمایندگان کشورها و جنبش‌های جبهه‌ی مقاومت، مواجه ساخت.

همچنین به سبب گستردگی جغرافیایی پهنه‌ی مقاومت با تعریف مختار این پژوهش، امکان دسترسی و مطالعه‌ی عمیق تمام اعضای محور مقاومت در مهلت محدود این پژوهش وجود نداشت و مطالعه‌ی حاضر با تکیه بر تشابهات و فصل‌های مشترک این ملت‌ها به نگارش در آمده است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر در وهله‌ی اول، از افق نظریه‌ی مزیت رقابتی استراتژیک، از زاویه‌ی رویکرد منبع محور اجتماعی و با عینک ایدئولوژی به پدیده‌ی بازرگانی بین‌المللی

می‌نگرد و منافع ملی را جستجو می‌کند. در پیشینه‌ی مطالعات دانش مدیریت، واکاوی مفهوم اجتماعی ایدئولوژی و اثرات آن بر ابعاد مختلف انسانی و سازمانی از صبغه‌ی بالایی برخوردار است. از سوی دیگر، نسل اخیر پژوهش‌های دانش مدیریت استراتژیک حول مفهوم مزیت رقابتی، به مطالعه‌ی موضوعات اجتماعی و اثرات آنها بر مزیت رقابتی متمایل شده‌اند. بنابراین، پژوهش حاضر از این حیث، در مرز دانش مدیریت استراتژیک تعریف می‌شود. ادبیات دانش در دو حوزه‌ی مزیت رقابتی و ایدئولوژی، در پژوهش ارزشمند لاج (۲۰۰۹) به تقاطع می‌رسند؛ بنابراین از نظر پیشینه، مطالعه‌ی لاج (۲۰۰۹) تنها پژوهشی است که از ایدئولوژی به‌عنوان یک مزیت رقابتی در بُعد ملی یاد کرده است. پژوهش‌هایی جسته و گریخته قبل و بعد از مطالعه‌ی مزبور، موضوعاتی نزدیک به ایدئولوژی از قبیل فرهنگ یا نمادهای سازمانی را مورد مطالعه قرار داده‌اند. اما هیچ یک مستقیماً مفهوم ایدئولوژی را به‌عنوان یک مزیت رقابتی بررسی نمی‌کنند. اما وجه تمایز پژوهش حاضر از پژوهش لاج در آن است که او ضمن مطالعه‌ی موردکاوی ۹ کشور و دسته‌بندی ایدئولوژی به ایدئولوژی‌های فردی و جمعی، به تحلیل موضوع رقابت ملی می‌پردازد. اما پژوهش حاضر با تمرکز بر ایدئولوژی انقلابی برخاسته از جهان‌بینی اسلامی مقاومت به‌عنوان یک مزیت رقابتی ملی و با مسأله‌شناسی عملیاتی در حوزه‌ی محور مقاومت، به دنبال شناسایی استراتژی ایدئولوژی‌محور جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت است. موضوع ایدئولوژی در ادبیات حوزه‌ی کلان‌راهبردها (گرنده استراتژی) به‌عنوان عاملی که در هدایت و جهت‌دهی به کلان‌راهبردها نقشی جدی ایفا می‌کند، مورد توجه پژوهشگران واقع شده است. پژوهش حاضر نیز از این رویکرد تبعیت می‌کند ولی سعی دارد این نقش‌آفرینی و اهمیت ایدئولوژی را به هدایت رفتارهای اقتصادی و در فضای تجارت و بازار نیز تسری دهد.

نتایج پژوهش حاضر در نقطه‌ی مقابل یافته‌های پژوهش‌هایی همچون مطالعه‌ی جیا (۲۰۱۶) قرار می‌گیرد که معتقد است باید از تکیه بر عناصر فرهنگی و تمرکز بر ایدئولوژی در رقابت ملی و ارائه‌ی تصویر ملی پرهیز کرد. مطالعه‌ی حاضر با رد نتیجه‌ی مطالعه‌ی جیا (۲۰۱۶)، ایدئولوژی را به‌عنوان یک مزیت رقابتی اجتماعی در بازار محور مقاومت شناسایی می‌کند. همچنین این پژوهش در مقابل نگاه نیسی (۱۳۸۷) که به ایدئولوژی

جمهوری اسلامی ایران به مثابه عنصری محدود کننده و یک ضد مزیت در رقابت ملی می‌نگرد، با نگاهی مثبت به ایدئولوژی، ظرفیت‌های رقابتی ایدئولوژی جمهوری اسلامی ایران را به‌عنوان یک مزیت رقابتی ملی مورد توجه قرار می‌دهد. نتایج این پژوهش نیز همچون یگانه (۲۰۱۳) بر اهمیت عوامل فرهنگی و دینی در تحلیل رقابت‌پذیری ملی تأکید دارد ولی در تقابل با یافته‌های او، نه تنها عوامل فرهنگی و دینی را مانعی بزرگ برای رقابت‌پذیری ملی قلمداد نمی‌کند، بلکه نشان می‌دهد قرابت فرهنگی، اهداف مشترک و همچنین اصول متناسب با فطرت انسانی انقلاب اسلامی ایران، نقش مزیت رقابتی ایدئولوژی محور جمهوری اسلامی ایران در تقویت تعاملات اقتصادی در محور مقاومت را ایفا می‌کنند. ضمناً نتایج پژوهش حاضر، نتایج مطالعه‌ی بالزاک و بارنیر-خاوام (۲۰۲۱) مبنی بر جایگاه ایدئولوژی در تدوین و طراحی کلان راهبردها را تأیید نموده و بر تأثیرات ایدئولوژی به‌عنوان یک سیستم اعتقادی مشترک و ابزار سیاست‌گذاری، بر تعیین تهدیدات، بسیج منابع و توازن قوا تأکید دارد. همچنین مطالعه‌ی حاضر با تأیید نتایج بورت (۱۹۹۲)، پرکردن حفره‌های ساختاری در تعاملات اقتصادی درون محور مقاومت توسط جمهوری اسلامی ایران را مزیتی رقابتی می‌داند که از طریق استراتژی ایدئولوژی محور به تشکیل یک زنجیره‌ی اقتصادی درون محور مقاومت می‌انجامد.

از نگاهی دیگر، غالب پژوهش‌ها در حوزه‌ی روابط بین‌المللی، ایدئولوژی را صرفاً از منظر ارتباطات و اندیشه‌ی سیاسی مورد مطالعه قرار داده و به نقش و جایگاه این پدیده در عرصه‌ی تعاملات اقتصادی توجهی نداشته‌اند. در ادبیات دانش مربوط به محور مقاومت نیز، از این پدیده به‌عنوان عامل انسجام ملت‌های مقاومت از منظر سیاسی و نظامی یاد می‌شود. همچنین، اخیراً در پژوهش‌های محدودی همچون پژوهش اسفندیاری، عیوضی و ولی‌زاده‌میدانی (۱۴۰۲) و زارعی (۱۴۰۲) با دیدگاه اقتصاد سیاسی نسبت به لزوم تشکیل جبهه‌ی اقتصادی مقاومت و ظرفیت‌های ایجاد و فرصت‌های پیش‌روی این جبهه پرداخته شده است. وجه تمایز پژوهش حاضر با عموم این دست پژوهش‌ها علاوه بر عدم توجه آنها به ظرفیت‌های اقتصادی ایدئولوژی، در محدود ساختن محور مقاومت به جغرافیا و کشورهای خاص یا محدود ساختن این جریان به صرفاً اصول اعتقادی مذهبی توسط این پژوهش‌ها است. ضمن اینکه پژوهش حاضر تنها به

دنبال معرفی فرصت‌ها و ظرفیت‌ها با عینک خوش‌بینی مضاعف نبوده و با رویکردی واقع‌نگر، ضمن شناسایی فرصت‌ها به موانع و تهدیدات موجود بر سر راه این مسیر پر پیچ و خم نیز توجه داشته است.

در نهایت، نتایج پژوهش حاضر با تأیید نتیجه‌ی مطالعه‌ی شهسواری و شفیعی (۱۳۹۴)، توسعه‌ی تعاملات اقتصادی در محور مقاومت را به‌عنوان بخش مهمی از کشورهای همسوی با جمهوری اسلامی ایران، عامل مهمی در کاهش وابستگی و در نتیجه کاهش نفوذ دشمنان و بیگانگان در امور داخلی اعضای محور مقاومت بر می‌شمارد. اما در تعیین اعضای محور مقاومت، بر خلاف محمدی‌سیرت (۱۳۹۶) که محور مقاومت را متشکل از اعضای همچون ایران، دولت و ارتش عراق و جنبش‌های مردم‌نهاد این کشور، حزب الله لبنان، انقلابیون افغانستان و پاکستان و جریان‌های مقاومت مردمی یمن و بحرین می‌داند، برای محور مقاومت انحصار جغرافیایی و برای ایدئولوژی مقاومت انحصار دینی و مذهبی قائل نمی‌شود و با تأیید نتایج مطالعه‌ی گیس (۲۰۰۹) بر نقش هویت‌سازی ایدئولوژی مقاومت در مدیریت تفاوت‌های فرهنگی و کاهش آن تأکید می‌کند. بنابراین، به‌طور کلی وجه تمایز پژوهش حاضر با کلیه‌ی پژوهش‌های گذشته، در تجمیع تمام عوامل مطالعه در یک بستر عملیاتی اجتماعی بین‌المللی تلخیص می‌شود که با رویکردی میان‌رشته‌ای و با هدف کسب منافع ملی، از زاویه‌ی تجارت و بازار به موضوع مقاومت می‌نگرد، ایدئولوژی را یک مزیت رقابتی قوی با ریشه‌های اجتماعی در اقتصاد محور مقاومت می‌داند و ارکان و ابعاد استراتژی ایدئولوژی محور برای تقویت تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت را در قالب الگویی راهبردی ارائه می‌دهد که با توجه به ضرورت پیشایندها و بهره‌برداری از فرصت زمینه‌های پیشران و توجه به چالش و تلاش برای مهار موانع، به دستیابی به پساایندهای این استراتژی می‌انجامد.

پیشنهادها

در عرصه‌ی پژوهشی پیشنهاد می‌گردد:

- پژوهش‌های آتی با توجه به گستردگی محور مقاومت و همچنین ویژگی‌ها و پتانسیل‌های منحصر به فرد هر یک از این کشورها و ملت‌ها، به تفکیک، به

بررسی عمیق هریک از اعضای مقاومت و زمینه‌های پیشران و مانع در برقراری تعاملات اقتصادی با آنها پیردازند.

- همچنین پژوهش‌های آتی می‌توانند اثرات هریک از اجزای الگوی نهایی پژوهش حاضر را به صورت جزئی در پهنای محور مقاومت یا هریک از اعضای این محور بررسی نموده و در نهایت ماتریس اهمیت و عملکرد هریک از عوامل را استخراج نمایند.

در عرصه‌ی کاربردی و اجرایی پیشنهاد می‌گردد:

- ستادی تحت عنوان «شورای عالی اقتصاد بین‌المللی» با هدف سیاست‌گذاری و مدیریت دیپلماسی اقتصادی تشکیل شود.
- نهادی مستقل جهت پیشبرد اهداف اقتصادی در کشورهای مقاومت با تجهیز به بال‌های امنیتی، فرهنگی و رسانه‌ای، ایجاد شود که قادر باشد در تقابل ایدئولوژیک با دشمنان در جغرافیای مقاومت رقابت کند.
- از آنجا که تعاملات اقتصادی به معنای دادوستد است و نه صرفاً صادرات، می‌توان از ظرفیت خام‌فروشی و بازار مصرف متحدان استفاده نمود و با واردات مواد خام از کشورهای متحد و صادرات محصول فرآوری شده به خودشان به گردش اقتصادی و توسعه‌ی تعاملات کمک کرد.
- یک سازمان توسعه‌ی همکاری‌های مشترک با محوریت تحریم، با هدف کاهش هزینه‌ها و جنبه‌های مخرب تحریم تحت عنوان «باشگاه تحریمی‌ها» ایجاد شود.
- نقش‌آفرینی بخش خصوصی در کنار دولت در انتقال فناوری و سرمایه‌گذاری‌های مشترک جهت تقویت تعاملات اقتصادی ضروری است.
- جهت تقابل با تحریم‌های خزانه‌داری (تحریم‌های پولی و مالی) می‌توان از راهکارهای جایگزین برای تقویت تعاملات اقتصادی استفاده کرد؛ همچون مبادله با ارزهای ملی، استفاده از ارزهای دیجیتال در نقل و انتقالات اقتصادی، ایجاد سازوکار تسویه حساب مخصوص از جمله تهاتر بدهی، تهاتر دارایی، تهاتر نیروی کار و...

همچنین بایستی بر ظرفیت پیوندهای فرهنگی- اقتصادی همچون گردشگری (سیاحتی، زیارتی و بهداشت و درمان)، همکاری‌های انجمن‌های هنری و رسانه‌ای و باشگاه‌های ورزشی با هدف استعدادیابی و همچنین کسب منافع اقتصادی از طریق افزایش تعاملات فرهنگی و ایدئولوژیک توجهی ویژه داشت.

یادداشت‌ها

1. Balzacq & Barnier-Khawam

۲. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۱ و ۱۲ آذر ۱۳۵۸، مجلس خبرگان قانون اساسی.

۳. سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴، ابلاغ شده در ۱۳ آبان ۱۳۸۲، مقام معظم رهبری مدظله‌العالی.

۴. سوره‌ی مبارکه‌ی الانفال، آیه‌ی ۶۰.

5. Alesina & Spolaore.
6. Ideology & National Competitiveness.
7. Competitive Advantage
8. Competitive Advantage of Nations.
9. Resource-Based View (RBV).
10. Economic Resilience.
11. Chamberlin.
12. Alderson.
13. Porter.
14. Wernerfelt.
15. Barney.
16. Hunt & Morgan.
17. Barney and Hansen.
18. Mata, Fuerst & Barney.
19. McGrath, Tsai, Venkataraman & MacMillan.
20. Nayak, Bhattacharyya & Krishnamoorthy.
21. Lodge.
22. The End Of Ideology.
23. Daniel Bell.
24. The End of the End of Ideology.
25. John T. Jost.
26. World-Systems Theory.
27. Wallerstein.
28. Liberation Theology.
29. Freire.

30. Competitive Advantage.
31. Social Competitive Advantage.
32. Ideology.
33. Ideology Based Strategy.
34. Axis of Resistance.
35. Geertz.
36. Burt.
37. Jost.
38. Mintzberg.
39. Gibbs.
40. Yeganeh.
41. Sassmannshausen.
42. Jia.
43. Mazarr et al.
44. Raouf.
45. Balzacq & Barnier-Khawam.
46. Alagöz & Toprak.
47. Gebreluel.
48. Philip Stone.
49. Preconceived Categories.
50. Mayring.
51. Graneheim & Lundman .

کتابنامه

قرآن کریم.

اسفندیاری، اسماعیل؛ عبیوضی، رحیم و ولی زاده میدانی، رامین (۱۴۰۲). اقتصاد سیاسی راهبرد مقاومت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. *مجله دانش سیاسی*. ۱۹ (۲). ۱-۲۲.

magiran.com/p2618990

دریافت از

افتخاری، اصغر (۱۳۹۹). *مقاومت در اسلام؛ نظریه و الگو*. تهران. مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور. شابک. ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۳۸۴۳-۴.

ایمان، محمدتقی و نوشادی، محمودرضا (۱۳۹۰). *تحلیل محتوای کیفی*. پژوهش. ۳.

[SID. https://sid.ir/paper/488226/fa](https://sid.ir/paper/488226/fa)

آدمی، علی، و رضایی، نیما (۱۳۹۵). ماهیت و ابعاد رژیم ضمنی غیر رسمی امنیت منطقه‌ای جمهوری اسلامی در منطقه غرب آسیا. *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*. زمستان

۹۵ (۲۱). ۸۹-۶۱.

آرام‌سرشت، مریم، باقرزاده، محمدرضا، مهرآرا، اسداله و طبری، مجتبی (۱۳۹۹). طراحی الگوی جامع هوش استراتژیک به‌عنوان ابزار برنامه‌ریزی راهبردی مالی (مطالعه موردی شهرداری تهران). *اقتصاد مالی (اقتصاد مالی و توسعه)*. ۱۴ (۵۱). ۲۴۶-۲۲۱.

ترابی فرد، میلاد (۱۳۹۹). *اقتصاد محور مقاومت از ایده تا کنش*. بازیابی شده از

<https://csr.ir/0000Fw>

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۷). *بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی*.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۷). سخنان. بازیابی شده از

<https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1651&p=2#69526>

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۹). سخنان. بازیابی شده از

<https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?sid=8&npt=7&aya=60>

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۳). *نامه حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای به دانشجویان حامی مردم فلسطین در دانشگاه‌های ایالات متحده آمریکا*. پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری.

<https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=56567>

خلیلی، رضا (۱۳۸۵). *ایدئولوژی و استراتژی؛ نسبت‌سنجی مفهومی نگرش ایدئولوژیک و تفکر استراتژیک*. فصلنامه مطالعات راهبردی. ۹ (۳۴). ۷۵۹-۷۸۹.

خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۹۲). *سیاست خارجی و روابط بین‌الملل از دیدگاه امام خمینی (ره)*. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).

زارعی، سعدالله (۱۴۰۲). *نهالی که سربرآورد*. پاسخ به شبهات پیرامون سیاست‌های منطقه‌ای ایران. تهران. مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور.

زیباکلام، سعید (۱۳۸۰). *مقدمه*. درس. زیباکلام (مقدمه‌نویس، مترجم و تحشیه‌کننده). طرح و نقد نظریه لیبرال دموکراسی اندرو لوین (ص. ۱-۵۰). تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب دانشگاهی در علوم اسلامی و انسانی (سمت). پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی. شابک. ۹۸۷-۶۰۰-۰۲-۰۴۳۱-۰.

سلطانی‌گیشینی، محمدجواد (۱۴۰۱). *افق همکاری‌های امنیتی، نظامی و سیاسی میان حزب‌الله لبنان و حماس*. فصلنامه پژوهش‌های راهبردی جبهه مقاومت. ۲ (۸). ۷۲-۴۵.

شهسواری، سجاد و شفیعی، رضا (۱۳۹۴). *اقتصاد مقاومتی، ایدئولوژی مقابله با پروژه نفوذ اقتصادی*. کنگره پیشگامان پیشرفت.

<https://sid.ir/paper/860801/fa>

فتحی، محمد و کوهی‌اصفهانی، کاظم (۱۳۹۷). *قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران؛ به همراه نظرات تفسیری شورای نگهبان (۱۳۵۹-۱۳۹۶)*. پژوهشکده شورای نگهبان. شورای نگهبان.

لیتون پیتز (۱۳۹۸). *استراتژی بزرگ*. ترجمه دکتر غلامرضا سلیمی، علی باقری و محمد رضا امانی. دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.

متقی، امیر (۱۳۹۷). بازیابی از پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله خامنه‌ای: <https://farsi.khamenei.ir/othrrs-note?id=40210>

محمدی سیرت، حسین و ترابی اقدم، محمود (۱۳۹۶). الگوی نمایش نقش امنیت آفرین شهیدان محور مقاومت در رسانه ملی. *مطالعات انقلاب اسلامی و دفاع مقدس*. ۳ (۱). ۶۱-۸۲. دریافت از <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1523224>

محمودی رجا، سعید، باقری دولت‌آبادی، علی و راوش، بابک (۱۳۹۷). بررسی محور مقاومت و آینده نظام سلطه با استفاده از نظریه نظام جهانی. *فصلنامه علمی مطالعات بیداری اسلامی*. ۷ (۱۴). ۷-۲۸.

مطهری، مرتضی (۱۳۷۹). *مقدمه‌ای بر جهان بینی اسلامی: وحی و نبوت* (جلد ۳). تهران: صدرا. معاونت پژوهشی، آموزشی و فناوری. (۱۴۰۱). *پژوهشنامه‌ی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه* (ویرایش ۳). پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

نواب، الهام؛ بارانی، نسیم؛ عسکری، پروانه و بهرام‌نژاد، فاطمه (۱۴۰۰). تبیین موانع و تسهیل‌گرهای ارائه مراقبت به بیماران کووید-۱۹: تحلیل محتوای عرفی. *نشریه پرستاری ایران*. ۳۴ (۱۳۱). ۸۲-۹۷. magiran.com/p2327373

نیسی، نسیم و حافظ‌نیا، مهدی (۱۳۸۷). بررسی تطبیقی تأثیر ایدئولوژی و سیاست بر توسعه توریسم مطالعه موردی کیش و دبی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه تربیت مدرس.

Alagöz, B., & Toprak, E. G. (2022). *Iran: being a nuclear threshold state within a national resistance context*. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*.

<https://doi.org/10.17218/hititsbd.1184317>

Albekova, S. (2023). *Competitive advantages of countries as a determinant of the structure of the modern world economy*. E3S Web of Conferences. 458. 05028. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202345805028>

Alderson, W. (1965). *Dynamic marketing behavior: A functionalist theory of marketing*. (p.84). Irwin, Homewood, IL: Richard D

Alesina, A., & Spolaore, E. (1997). On the Number and Size of Nations. *The Quarterly Journal of Economics*. 112 (4). 1027-1056.

<http://www.jstor.org/stable/2951265>

Alvesson, M. (1991). Organizational symbolism and ideology. *Journal of Management Studies*. 28 (3). 299-322.

- Aoudé, I. G. (2022). The Axis Of Resistance And Imperialism In West Asia. *Arab Studies Quarterly*. <https://doi.org/10.13169/arabstudquar.44.3-4.0154>
- Badiee Azandehi, M., Zandi, F., Yazdanpanah Dero, K., (2023). “Explanation of Iran’s Geopolitical Strategy: A Geographical Reading of Gray Zone and Axis of Resistance”. *Political Strategic Studies*. 12 (46). 163-208.
[doi: 10.220/54QPSS.2023.64920.2956](https://doi.org/10.220/54QPSS.2023.64920.2956).
- Balzacq, T., & Barnier-Khawam, P. (2021). *Ideas and Ideology in Grand Strategy*. In T. Balzacq & R. R. Krebs (Eds.). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 159–C10.P93). Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198840299.013.46>
- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*. 17 (1). 99-120.
- Barney, J. B. (1995). Looking inside for competitive advantage. *Academy of Management Perspectives*. 9 (4). 49–61.
- Barney, J. B., & Hansen, M. H. (1994). Trustworthiness as a source of competitive advantage. *Strategic Management Journal*. 15 (S1). 175-190.
- Bell, D. (1960). *The end of ideology*. Glencoe. IL: Free Press.
- Burt, R. S. (1992). *Structural holes: The social structure of competition*. Harvard University Press.
- Chamberlin, E. (1935). *The Theory of Monopolistic Competition*. Harvard Economic Studies. 38.
- Dumoulin, J. (2021). *Ideology: Where does it come from and how is it used?* Academia Letters. Article 391.<https://doi.org/10.20935/AL391>
- Eskandarinia, N. (2021). Recognizing competitive advantage theory: Narrative research of Lionel Messi’s biography. *Journal of Approach in Business Management*. 2 (2). 82-94.<https://doi.org/10.52547/jabm.2.2.82>
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Herder and Herder.
- Gebreluel, G. (2023). Ideology, grand strategy and the rise and decline of Ethiopia's regional status. *International Affairs*. 99 (3). 1127-1147.
<https://doi.org/10.1093/ia/iiaad111>
- Geertz, C. (1964). Ideology as a cultural system. In D. E. Apter (Ed.). *Ideology and discontent* (pp. 47-76). New York. NY: *The Free Press of Glencoe*.
- Gibbs, J. L. (2009, February). *Culture as kaleidoscope: Navigating cultural tensions in global collaboration*. In Proceedings of the 2009 international workshop on Intercultural collaboration (pp. 89-98).
<https://doi.org/10.1145/1499224.1499239>
- Glombitza, O. (2022). Islamic revolutionary ideology and its narratives: the continued relevance of the Islamic Republic’s ideology. *Third World Quarterly*. 43 (5). 1156–1175.
- Graneheim, U. H., & Lundman, B. (2004). *Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness*. *Nurse education today*. 24 (2). 105-112.

<https://doi.org/10.1080/01436597.2022.2055540>

Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*, 15 (9), 1277–1288.

Hunt, S. D., & Morgan, R. M. (1995). The comparative advantage theory of competition. *Journal of Marketing*, 59 (2), 1–15.

Jia, J. N. (2016). *Construction and communication of national image of China in the cross-cultural context*. *Cross-Cultural Communication*, 12 (1), 67-71.

<https://doi.org/10.3968/8099>.

Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W., & Sulloway, F. J. (2006). *The end of the end of ideology*. *American Psychologist*, 61 (7), 651–670.

<https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.7.651>

Kouvaras, G. (2021). *Ideology as an Analytical Lens in Organization and Management Studies*. *Academy of Management Perspectives*. Advance online publication. doi: 10.5465/AMBPP.2021.11040

Lodge, G. C. (2009). Ideology and national competitiveness. *Journal of Managerial Issues*, 21 (4), 461–477. <http://www.jstor.org/stable/40604664>

Mata, F. J., Fuerst, W. L., & Barney, J. B. (1995). Information technology and sustained competitive advantage: A resource-based analysis. *MIS Quarterly*, 19 (4), 487–505.

Mayring, P. (2014). *Qualitative Content Analysis: Theoretical Foundation and Basic Procedures*. Weinheim: Beltz.

Mazarr, M. J., Blake, J., Casey, A., McDonald, T., Pezard, S., & Spirtas, M. (2018). *Understanding the emerging era of international competition: Theoretical and historical perspectives [Research report]*. RAND Corporation.

McGrath, R. G., Tsai, M. H., Venkataraman, S., & MacMillan, I. C. (1996). Innovation, competitive advantage and rent: A model and test. *Management Science*, 42 (3), 389–403.

Mintzberg, H. (2007). *Mintzberg on Management*. Free Press

Montrimas, A., Bruneckienė, J., Navickas, V., & Martinkienė, J. (2024). Measuring national economic resilience through industrial portfolios. *Journal of International Studies*. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2024/17-1/8>.

Nayak, B., Bhattacharyya, S. S., & Krishnamoorthy, B. (2022). Exploring the black box of competitive advantage—An integrated bibliometric and chronological literature review approach. *Journal of Business Research*, 139, 964-982. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.10.047>

Porter, M. E. (1985). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: Free Press.

Porter, M. E. (1990). The competitive advantage of nations. *Harvard Business Review*, 68 (2), 73–91.

Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2018). *Creating shared value: How to reinvent capitalism- And unleash a wave of innovation and growth*. In *Managing*

- sustainable business: An executive education case and textbook (pp. 323-346). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Raouf, H. (2019). Iranian quest for regional hegemony: motivations, strategies and constraints. *Review of Economics and Political Science*.
<https://doi.org/10.1108/REPS-02-2019-0017>
- Sassmannshausen, F. (2016). Revisiting concepts of ideology. *Pólemos. Materiali di filosofia e critica sociale*. 1 (2016). 187-203.
- Seeck, H., Sturdy, A., Boncori, A.-L., & Fougère, M. (2020). Ideology in management studies. *International Journal of Management Reviews*. 22 (1). 53-74. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12215>
- Stone, P. (1966). The general inquirer: A computer approach to content analysis. MIT Press. strategies. *Business Process Management Journal*. 23 (5). 1018-1042.
- Sutrisno, S., Almaududi Ausat, A. M., Suherlan, S., & Rijal, S. (2024). Towards competitive advantage: Employee competency development strategies in promoting business innovation. *Jurnal Penelitian Inovatif*.
<https://doi.org/10.54082/jupin.369>
- Teece, D. J. (2020). Fundamental issues in strategy: Time to reassess?. *Strategic Management Review*. 1 (1). 103-144.
- Umam, F. (2019). Ideological involution of the Islamists. *ULUL ALBAB Jurnal Studi Islam*. 20 (1). 25. <https://doi.org/10.18860/ua.v20i1.5714>.
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.
- Wernerfelt, B. (1984). A resource-based view of the firm. *Strategic Management Journal*. 5 (2). 171-180.
- Yeganeh, H. (2013). An investigation into the cultural and religious determinants of national competitiveness. *Competitiveness Review: An International Business Journal incorporating Journal of Global Competitiveness*. 23 (1). 23-40. <https://doi.org/10.1108/10595421311296605>.
- The Holy Quran.
- Esfandiari, Ismail; Eyvazi, Rahim and Valizadeh-Midani, Ramin (1402). Political Economy of Resistance Strategy in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran. *Journal of Political Science*. 19 (2). 1-22. Retrieved from: magiran.com/p2618990. [In Persian]
- Eftekhari, Asghar (2019). *Resistance in Islam; Theory and Model*. Tehran. Institute for Thought-Makers of Light Studies. ISBN. 978-600-843843-4. [In Persian]
- Iman, Mohammad Taghi and Noshadi, Mahmoud Reza (2011). *Qualitative Content Analysis. Research*. 3. [In Persian]
SID. <https://sid.ir/paper/488226/faSID>. <https://sid.ir/paper/488226/fa>
- Ademi, Ali, and Rezaei, Nima (2016). *The Nature and Dimensions of the Implicit*

- Informal Regime of the Islamic Republic's Regional Security in the West Asian Region. Quarterly Journal of Political Research in the Islamic World. Winter 95 (21). 61-89. [In Persian]
- Aramseresht, Maryam, Bagherzadeh, Mohammad Reza, Mehrara, Asadollah and Tabari, Mojtaba (2019). Designing a Comprehensive Model of Strategic Intelligence as a Tool for Strategic Financial Planning (Case Study of Tehran Municipality). Financial Economics (Financial Economics and Development). 14 (51). 221-246. [In Persian]
- Torabifard, Milad (2019). The Economy of Resistance from Idea to Action. Retrieved from. <https://csr.ir/0000Fw>. [In Persian]
- Khamenei, Seyed Ali (2018). Statement of the Second Step of the Islamic Revolution. [In Persian]
- Khamenei, Seyed Ali (2018). Speeches. Retrieved from. [In Persian] <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1651&p=2#69526>
- Khamenei, Seyed Ali (2019). Speeches. Retrieved from. [In Persian] <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?sid=8&npt=7&aya=60>
- Khamenei, Seyed Ali (1403). Letter of Ayatollah Khamenei to Students Supporting the Palestinian People in Universities in the United States of America. Supreme Leader's Information Base. [In Persian] <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=56567>
- Khalili, Reza (2006). Ideology and Strategy; Conceptual Relation of Ideological Attitude and Strategic Thinking. Strategic Studies Quarterly. 9 (34). 759-789. [In Persian]
- Khomeini, Seyyed Ruhollah (2013). Foreign Policy and International Relations from the Perspective of Imam Khomeini (RA). Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini (RA). [In Persian]
- Zarei, Saadallah (1402). The sapling that emerged. Answer to doubts about Iran's regional policies. Tehran. Institute for the Study of Thought-Makers of Noor. [In Persian]
- Zibakalam, Saeed (1380). Introduction. Lesson. Zibakalam (introductory writer, translator and editor). Design and Critique of Andrew Levine's Theory of Liberal Democracy (pp. 1-50). Tehran: Organization for the Study and Compilation of Academic Books in Islamic and Human Sciences (SAMAT). Institute for Research and Development of Humanities. ISBN. 987-600-02-0431-0. [In Persian]
- Soltani-Gishini, Mohammad Javad (1401). The Horizon of Security, Military and Political Cooperation between Hezbollah and Hamas. Journal of Strategic Research of the Resistance Front. 2 (8). 45-72. [In Persian]
- Shahsavari, Sajjad and Shafi'i, Reza. (1394). Resistance Economy, Ideology of Countering the Economic Influence Project. Congress of Pioneers of Progress. [In Persian] <https://sid.ir/paper/860801/fa>
- Fathi, Mohammad and Kohi-Esfahani, Kazem (2018). The Constitution of the

- Islamic Republic of Iran; with interpretative opinions of the Guardian Council (1970-2017). Guardian Council Research Institute. Guardian Council. [In Persian]
- Leighton Peter (2019). Grand Strategy. Translated by Dr. Gholamreza Salimi, Ali Bagheri and Mohammadreza Amani. National Defense and Strategic Research University and Institute. [In Persian]
- Mottaqi, Amir (2018). Retrieved from the database of the Office of Preservation and Publication of the Works of His Eminence Ayatollah Khamenei: <https://farsi.khamenei.ir/othrrs-note?id=40210>[In Persian]
- Mohammadi-Sirat, Hossein and Torabi-Aghdam, Mahmoud (2017). A model for presenting the security-creating role of the martyrs of the resistance axis in the national media. Studies of the Islamic Revolution and Sacred Defense. 3 (1). 61–82. Retrieved from [In Persian] <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1523224/>
- Mahmoudi-Raja, Saeed, Bagheri-Dolta-Abadi, Ali and Rawash, Babak (2018). Investigating the axis of resistance and the future of the system of domination using the theory of the world system. Quarterly Journal of Islamic Awakening Studies. 7 (14). 28-7. [In Persian]
- Motahari, Morteza (1999). An Introduction to the Islamic Worldview: Revelation and Prophecy (Volume 3). Tehran: Sadra. [In Persian]
- Deputy for Research, Education and Technology. (1999). Research Journal of the Institute of Religious Studies and University Studies (Edition 3). Institute of Religious Studies and University Studies. [In Persian]
- Navab, Elham; Barani, Nasibeh; Askari, Parvaneh and Bahramnejad, Fatemeh (1999). Explaining the Barriers and Facilitators of Providing Care to COVID-19 Patients: A Common Content Analysis. Iranian Nursing Journal. 34 (131). 82-97. [In Persian] magiran.com/p2327373
- Nisi, Nasrin and Hafeznia, Mehdi (2008). A Comparative Study of the Effect of Ideology and Politics on Tourism Development: A Case Study of Kish and Dubai. Master's Thesis. Faculty of Literature and Humanities. Tarbiat Modares University. [In Persian]